

НАСИЛИЕ В ИМЕТО НА ЧЕСТТА

Аналитичен доклад с резултатите от проведено проучване сред експерти чрез дълбочинни интервюта

Възложител: Център за развитие
на устойчиви общности

Изпълнител: Сдружение
„Корективи“

Април 2020 г.

Център за развитие на устойчиви общности

ул. „Петър Парчевич“ 37Б, гр. София
gpf.bulgaria@gmail.com

Настоящият доклад е част от *Национално представително изследване на населението на основата на преки лични интервюта и дълбочинни интервюта с експерти* по Проект АСФ/13 „Противодействие на злоупотребите в името на честта в социален и правен аспект“ изпълняван в рамките на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на ЕИП 2014-2021 г. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Център за развитие на устойчиви общности и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“

Съдържание

I. ТЕХНИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОКЛАДА	5
1. Цели на изследването.....	5
2. Подбор на експерти за провеждането на дълбочинните интервюта.....	7
3. Профил на експертите.....	8
II. РАЗБИРАНЕ НА ЕКСПЕРТИТЕ ЗА НАСИЛИЕ В ИМЕТО НА ЧЕСТТА. ОЦЕНКА ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ФЕНОМЕНА	13
1. Разбиране за насилие в името на честта на експертите.....	13
1.1. Дефиниции за явлението според експертите.....	13
1.2. Граници на насилие в името на честта: разлики с домашното насилие	22
1.3. Граница между културни норми и насилие в името на честта.....	26
2. Разпространение на насилието в името на честта в България	34
2.1. Оценка на експертите за разпространението на форми на насилие в името на честта в България	34
2.2. Рискови групи за възникване на насилие в името на честта и последици за жертвите	40
2.3. Профил на извършителите на насилие в името на честта и начин на легитимиране на насилието.....	44
III. РАБОТА С ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ В ИМЕТО НА ЧЕСТТА	48
1. Честота на случаите в професионалната практика на експертите.....	49
2. Начини, по които информацията достига до работещите с пострадали от насилие в името на честта.....	53
3. Косвени белези за насилие в името на честта	55
4. Реакции, практики и процедури при подобни случаи на насилие.....	58
4.1. При работа с бежанци	58
4.2. При работа с роми	61
5. Действия за помощ и подкрепа на жертвата.....	65

6.	Пречки при работа с този тип насилие	67
IV.	ДОБРИ ПРАКТИКИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЕНИЯ И ПРЕВЕНЦИЯ....	71
1.	Конкретни стъпки за превенция.....	71
2.	Възможности за работата с извършителите	72
3.	Подготовка на експертите, работещи по случаи на насилие в името на честта.....	74
4.	Взаимодействие между институциите.....	76
5.	Оценка на законодателството в България по отношение на случаи на насилие в името на честта – пречки и възможности за подобрене	79
V.	ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ.....	82

I. ТЕХНИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОКЛАДА

1. Цели на изследването

Като част от дейностите по проект АСФ/13 „Противодействие на злоупотребите в името на честта в социален и правен аспект“, изпълняван в рамките на Фонд „Активни граждани“ по Финансовия механизъм на ЕИП 2014-2021г., Център за развитие на устойчиви общности възложи на Сдружение „Корективи“ провеждането на национално представително изследване на населението на основата на преки лични интервюта и дълбочинни интервюта с експерти.

Проучването има **следните цели:**

- Да **установи обществените нагласи** към насилието в името на честта, вкл. **разбирането сред експертите** за феномена;
- Да **открие рискови фактори** за разпространението на явлението в България;
- Да **очертае нивото на разпространение на различните прояви на насилие в името на честта в страната**, както и да опише **социално-демографския профил на рисковите групи** по отношение на подобни форми на насилие;
- Да **изследва оценката на експертите за тяхната запознатост, подготвеност и ниво на взаимодействие между различните специалисти**, които работят по случаи на насилие в името на честта;
- Да **обобщи препоръките на специалистите по отношение на законодателството в България**, касаещо форми на злоупотреби, свързани с насилие в името на честта.

За да бъдат реализирани тези цели, като част от проекта са **предвидени следните проучвания:**

- **Национално представително проучване сред населението на България на 16 и повече години**, с акцент върху различни

социални групи (българи, роми, турци, арменци, търсеци международна закрила в България и др.), за да се установят обществените нагласи към формите на насилие в името на честта и неговото разпространение сред различни социални слоеве от българското население. Провеждането на това изследване предстои да се случи в идните месеци.

- Първоначалната идея на проекта бе това проучване да се реализира паралелно с проучването с качествена методика (чрез дълбочинни интервюта) с експерти. Впоследствие поради възникналата глобална криза с коронавируса и трудността да се достигнат определени по-затворени или уязвими социални групи, това проучване бе изместено за бъдещ период, когато ситуацията в България и по света се нормализира.
- **Проучване на мненията и нагласите на различни експерти, които работят или имат отношение към форми на насилие в името на честта чрез качествена методика (дълбочинни интервюта)**
 - Интервютата с експерти се проведеха под формата на разговор, воден от интервюер с дълъг опит в провеждането на дълбочинни интервюта, като той задава темите и въпросите, които са от интерес за настоящото проучване. Интервюираните лица са свободни да отговорят на въпросите, съобразно собствените си компетенции и лично мнение.

За да бъдат осъществени на терен двете проучвания, се изготви инструментариум за събиране на информацията, който беше съгласуван с Възложителя. Инструментариумът за националното представително количествено проучване е въпросник (анкетна карта), съдържаща както отворени, така и затворени въпроси. Съответно, инструментариумът за качествено проучване сред експерти е гайд за провеждане на дълбочинно интервю с обособени тематични блокове.

Тъй като експертите, които имат отношение към проблема с насилието в името на честта, са с разнообразна експертиза и познания по темата, бе необходимо гайдът за интервюта да бъде адаптиран за някои по-специфични групи с експерти, а именно:

- По-голям акцент върху ранните принудителни бракове в интервютата с експерти, работещи на терен – социални работници от структурите на АСП, здравни медиатори, полицаи;
- По-голям акцент върху взаимоотношенията в общностите, които анализират в интервютата с изследователите на различни етнически общности в страната (мюсюлмански, арменска).

2. Подбор на експерти за провеждането на дълбочинните интервюта

Поради сложния характер на темата на проучването при подбора на експерти за провеждане на дълбочинните интервюта бяха направени следните стъпки:

- Изготвяне на база данни със специалисти по темата, предложени от Възложителя;
- Идентифициране на ключови институции и гледни точки към проблема;
- Създаване на обща база данни с контакти на експерти, работещи по случаи на насилие в името на честта;
- Изпращане на официални запитвания за съдействие към държавни институции, в случай че идентифицираният експерт работи в държавна структура с отношение към проблема;
- Осъществяване на контакт с идентифицираните експерти и уговаряне на интервю
 - Тъй като етапът на провеждане на дълбочинните интервюта съвпадна с кризата около коронавируса в страната, на експертите им бе осигурена възможност за три начина за

провеждане на интервюто: 1/ на място, лице в лице; 2/ по телефона – най-предпочитаният вариант от експертите; 3/ чрез изпращане на писмени отговори – опция, избрана от експертите изследователи и от представителите на институции, при които официалната процедура не позволява провеждането на интервю по телефона (напр. МВР).

- В случай на отказ или липса на отговор от страна на експерта/ институцията, с които е осъществен контакт, се извърши замяна с други специалисти, които са идентифицирани като релевантни от изследователския екип или с такива, които са препоръчани от други експерти, с които вече е проведено интервю чрез метода на „снежната топка“.
- През целия период на провеждане на интервютата представители на изследователския екип бяха в постоянна връзка с интервюерите с цел да разберат както информация как се е състояло конкретното интервю, така и да установят подробности за изказаните тези и позиции от интервюираните специалисти и направят модификация в гайда, в случаите, когато това се наложи.
- Сред провеждане интервютата са транскрибирани по основни тези и позиции на експертите.

3. Профил на експертите

Дълбочинните интервюта с експерти се проведеха в периода 27 февруари–25 март 2020г.

Ключов експерт/ институция	Резултат от опита за контакт
Държавна агенция за бежанците към Министерски съвет	Изпратено официално писмо за съдействие, но не е получен отговор на запитването

Генерална дирекция „Национална полиция“ (ГДНП) към Министерство на вътрешните работи	Изпратено официално писмо за съдействие, осъществени интервюта с експерти от ГДНП и СДВР
Агенция за социално подпомагане	Изпратено официално писмо за съдействие, осъществени интервюта с представител на Централно управление и регионална дирекция „Социално подпомагане“
Национална комисия за борба с трафика на хора	Изпратено официално писмо за съдействие, отказ за провеждане на интервю с аргумента, че компетенциите на Комисията не отговарят на целите на проучването
Клон в София на международна организация, работеща с бежанци и мигранти	Проведено интервю
Асоциация за жените-адвокати	Проведени интервюта с представители на Асоциацията
Адвокати със собствена практика, работещи по случаи на домашно насилие или форми на насилие в името на честта	Проведени интервюта с адвокати със собствена практика в гр. София и гр. Пловдив
Национална мрежа на здравните медиатори	Проведени интервюта с представители на мрежата
Учители в гр. Кърджали и гр. Смолян, работещи с деца от турски и ромски етнос в средното образование	Проведени интервюта с учители

Неправителствени организации, работещи с бежанци и търсещи международна закрила в България	Проведени интервюта с представители на подобни неправителствени организации
Неправителствени организации, работещи с роми по здравни въпроси	Проведени интервюта с представители на подобни неправителствени организации
Представител на кризисен център, работещ с жертви на домашно насилие	Проведено интервю
Изследователи на арменската и на мюсюлманските общности в България	Проведени интервюта
Онлайн медия, занимаваща се с теми със социална насоченост и по въпроси на гражданското общество	Проведено интервю с журналист от онлайн медиата

Въз основа на всички осъществени контакти с експерти по проекта бяха проведени интервюта с 24 експерти, работещи по случаи на насилие в името на честта или имащи отношение към темата.

Институция/ организация	Позиция на експерта/ експертите	Брой интервюирани експерти
МВР	Полицейски инспектори	5
АСП	Социални работници в Отдел „Закрила на детето“ в Централно управление и регионална дирекция „Социално подпомагане“	2

Международна организация в областта на миграцията, офис в София	Психолог, работещ с бежанци	1
Адвокати със собствена практика или работещи в неправителствени организации по случаи на домашно насилие, трафик на хора и форми на насилие в името на честта		4
Учители в средни училища в гр. Кърджали и гр. Смолян, работещи с деца от турски и ромски етнос		2
Национална мрежа на здравните медиатори	Здравни медиатори	2
Неправителствени организации, работещи с бежанци и търсещи международна закрила в България		2
Неправителствени организации, работещи с роми по здравни въпроси		2
Представител на кризисен център, работещ с жертви на домашно насилие	Психолог	1
Академични изследователи в областта на историята и социалната антропология	Изследовател на арменската и на мюсюлманските общности в България	2
Онлайн медия , занимаваща се с теми със социална насоченост и гражданско общество	Журналист	1

Проектът "Противодействие на злоупотребите в името на честта в социален и правен аспект" се изпълнява с финансова подкрепа, предоставена от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на ЕИП.
www.activecitizensfund.bg

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

Общ брой интервюирани експерти по проекта
--

24

Център за развитие на устойчиви общности

ул. „Петър Парчевич“ 37Б, гр. София
gpf.bulgaria@gmail.com

II. РАЗБИРАНЕ НА ЕКСПЕРТИТЕ ЗА НАСИЛИЕ В ИМЕТО НА ЧЕСТТА. ОЦЕНКА ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ФЕНОМЕНА

1. Разбиране за насилие в името на честта на експертите

1.1. Дефиниции за явлението според експертите

Понятието „насилие в името на честта“, „насилие, основано на честта“ или „насилие на честта“ е сравнително нова концептуална рамка за осмисляне на определени форми на жестокости, злоупотреби или насилие, които се легитимират с традиции, културни норми или обичаи. Именно поради своята новост понятието остава неразбрано, отречено или неясно както за широката общественост, така и за експертната общност по целия свят. България не прави изключение от тези тенденции.

Затова своеобразна трудност за провеждане на проучването сред експерти бе да се определи списък със специалисти, които имат отношение към темата. Първоначално бяха интервюирани най-тесните специалисти – правозащитници в различни области, които са най-запознати в детайли със спецификите при подобен тип насилие. Постепенно този кръг беше разширен с по-„периферни“ за темата експерти – социални работници, полицаи и здравни медиатори на терен, които имат поглед към отделни проявления на насилието в името на честта (най-често имат опит с ранните принудителни бракове) и не винаги са запознати с понятието в неговата цялост.

За да бъде пълно разбирането за насилието в името на честта, в настоящото проучване сред интервюираните експерти е следвана следната логика: първо се описват смислите и „дефинициите“ на отделните експерти за подобен вид насилие и неговите проявления. След това се очертават границите на явлението, като се прави съпоставка между домашно насилие и насилие в името на честта. Накрая, се прави опит да се осмислят границите между културните

норми, традиции и насилието, като се поставя фокус върху по-гранични и спорни форми на насилие.

Позиции на експертите за насилие в името на честта

В настоящото проучване интервюираните специалисти нямат единна позиция и мнение по отношение на насилието в името на честта. **Позицията на експертите и техният досег с темата са изключително важни фактори за това как отделните специалисти мислят феномена.** Условно, могат да се обособят три начина на разглеждане на насилието в името на честта:

- **По-тезисно осмисляне на явлението** – през ограничаването на човешките права, през разясняване на взаимовръзката между конкретни действия на индивида и поругаване на семейната чест и през възприетите в някои общности ритуали на инициация. Тази позиция е характерна за експертите, които са по-запознати с темата и за които мисленето през определени концептуални рамки като домашно насилие, насилие, основано на пола или насилие в името на честта са неизменна част от професионалната им експертиза:

„Когато жената наруши нормата, това рефлектира върху всички в общността и техният статус в общността е накърнен. Това рязко се отразява на това как женят децата си, на това да търгуват, да ги уважават, да ги поздравяват. Това трябва да бъде нормализирано веднага.“ (Експерт в международна организация)

„При нас понятието означава разваляне имиджа на семейството в общността. В нашите страни резултатът от това е жестокост, стига се до убийството на човека, особено на жената.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Престъпления и злоупотреби, свързани с представата за това как трябва да се държи определен член на семейството – най-често жени.“ (Журналист в онлайн медия)

- **Разглеждане на насилието в името на честта през конкретни негови проявления** – при някои експерти дефиницията за този вид насилие минава през конкретни негови прояви, с които конкретните специалисти са работили в професионалната си практика – напр. принудителни бракове, генитално осакатяване на жени, трафик на хора. Тази група включва някои от експертите, работещи на терен и адвокатите, защитавали клиенти в подобен тип съдебни казуси.

„Обикновено става въпрос за пореден брак, брак с доста по-възрастен мъж и придружаващите форми на сексуално, физическо и психическо насилие. Има и убийства във връзка с честта – когато жената нанесе по някакъв начин срам чрез опит за развод или опит за бягство.“ (Адвокат)

„Да, чувала съм за подобни случаи, по времето, в което работих в град [име на града], дори имах подобен случай, в който момиче на 16 год. беше излязло вечерта на разходка с момче на 18 год. от квартал [име на квартал с голямо ромско население]. Вечерта родителите на момичето сигнализираха в районно управление, че е отвлечена. След по-малко от един час тя сама се прибра, съответно беше пребита от родителите си и на следващата седмица бързо-бързо се омъжи за момчето. По данни на родителите на момичето, а и по нейни думи тя се е омъжила девствена, а сватбата е била, за да се запази честта на момичето да не се опетни, защото никой няма да я иска за жена, след като се разчу, че е била навън с момче.“ (Полицай)

- **Незапознати с понятието „насилие в името на честта“** – тук най-вече попадат работещите на терен специалисти, които се занимават професионално с отделни аспекти на този вид насилие и го мислят през отделния казус, който решават – „ранен брак“, „изнасилване“, „отвлечане“ или през насилието най-общо. Затова, макар и да са се сблъскали с различни форми на насилие в името на честта в своята практика, те не са запознати с това какво съдържа в себе си понятието и не могат спонтанно да асоциират конкретните форми, с които са работили (напр. ранните принудителни бракове) с по-общото понятие „насилие в името на

честта". В тази група са и специалистите, които са чували за „насилие в името на честта“, но са категорично несъгласни подобно явление да се отделя от домашното насилие.

„В практиката ми не съм срещала такова нещо [насилие в името на честта].“ (Социален работник, работещ често със случаи на ранни бракове)

„Насилието си го има в тези среди. Дори не е толкова физическо, колкото вербално [при отговор на въпрос дали е запозната с форми на насилие на честта].“ (Учител, работещ с ромската общност)

„На мен ми е още странно и ново да окачествявам такива действия, като „насилие в името на честта“. Аз никога не съм си го формулирала по този начин, затова ми е странно. Хората го правят. Аз специално говоря на базата на наблюденията си в ромската общност, където те казват, че такива са техните традиции. Това е спазване на някакви патриархални модели и традиции, които са били валидни и са се случвали и в българската общност. Те са прекратени, когато преминаваме от селски към градски начин на живот, когато започва индустриализацията, след Освобождението до началото на 20 век. Ако се върнем поколения назад в рода си, ще намерим някоя прапрабаба, която е женена на 15 години и това се е считало за нормално, и която е родила 5 деца, две от които са умрели от някаква шарка. Т.е. не мога да си го представя „в името на честта“, това е по-скоро някакво криворазбрано спазване на традиции.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Любопитен е и начинът, по който адвокатите в проучването дефинират явлениято. Поради своята специфична професионална експертиза и боравене с нормативни актове при голяма част от интервюираните съдебни представители **„насилието в името на честта“ се мисли през определения от българското законодателство**, които могат да се приложат в конкретния случай на насилие:

„Злоупотребите са широко понятие, като в нашия Наказателен кодекс има разпоредби, касаещи това. Специално в ромската общност известен факт е, че при тях е абсолютно нормално ненавършили 16 години, а в някои случаи и под 14 години се сключват неформални бракове и се

заживява на семейни начала, даже има и деца от такива бракове, което е в техните обичаи, но е престъпление по Наказателния кодекс и е форма на злоупотреба по отношение на малолетни и непълнолетни лица." (Адвокат)

„[За разбирането на експерта за насилие в името на честта] Това са няколко вида престъпления – против брака и семейството. Престъпленията против брака са ранните бракове или т.нар. „детски бракове". (Адвокат)

Трудността с разбирането на насилието в името на честта сред експертите произтича и от факта, че в този феномен се включват много разнородни по своята същност прояви на злоупотреби. Основната цел е една – защита и съхраняване на семейната чест и доброто име на семейството. В хода на проведените дълбочинни интервюта експертите изброиха различни форми, които почти изцяло съвпадат с изготвения чадър на честта в проекта „HASP Honour Ambassadors against Shame Practices"¹. Особен случай представляват ранните принудителни бракове (за които ще говорим по-подробно по-нататък в настоящия доклад). Те се открояват от другите случаи на насилие в името на честта и на пръв поглед могат и да не се считат от някои експерти за насилие – ако при сключване на „брака“ има съгласие, ако не се установи принуда над детето за сватбата и пр.

Форми на насилие в името на честта с цел превенция и с цел санкция

Затова се опитаме да обобщим споменатите от експертите форми на насилие в името на честта според целта, която следва да се постигне чрез наказанието – превенция на нежелано поведение или санкция за извършени действия, които вече са нарушили семейната чест. Този „идеален тип“ на злоупотребите в името на честта е условен, като едно и също действие може да попадне и в двата вида насилие – и в един случай да бъде извършено с цел

¹ Mussurut Zia, Практически наръчник. Насилие в името на честта. HASP Honour Ambassadors against Shame Practices", финансиран от Европейския Съюз по програма DG Justice на Европейската Комисия - Grant agreement JUST/2014/RDAP/AG/HARM/7973

превенция семейната чест да не бъде накърнена, а в друг случай – за нейното възстановяване. Ще дадем един пример. Принудителен брак на момиче за партньор, който не е избран от нея, може да се направи, за да се гарантира, че момичето ще остане девствена преди сватбата, че няма да се понижи „нейната стойност“ и да не се компрометира честта на семейството, ако избяга с някого или сама избере партньор и започне сексуален живот. В други случаи обаче принудителният брак с някого може да бъде пост фактум, след като семейството разбере, че сексуалната връзка между младите е изконсумирана. По този начин чрез брака им семейството „санкционира“ тези интимни взаимоотношения, за да не бъдат посрамени двете семейства².

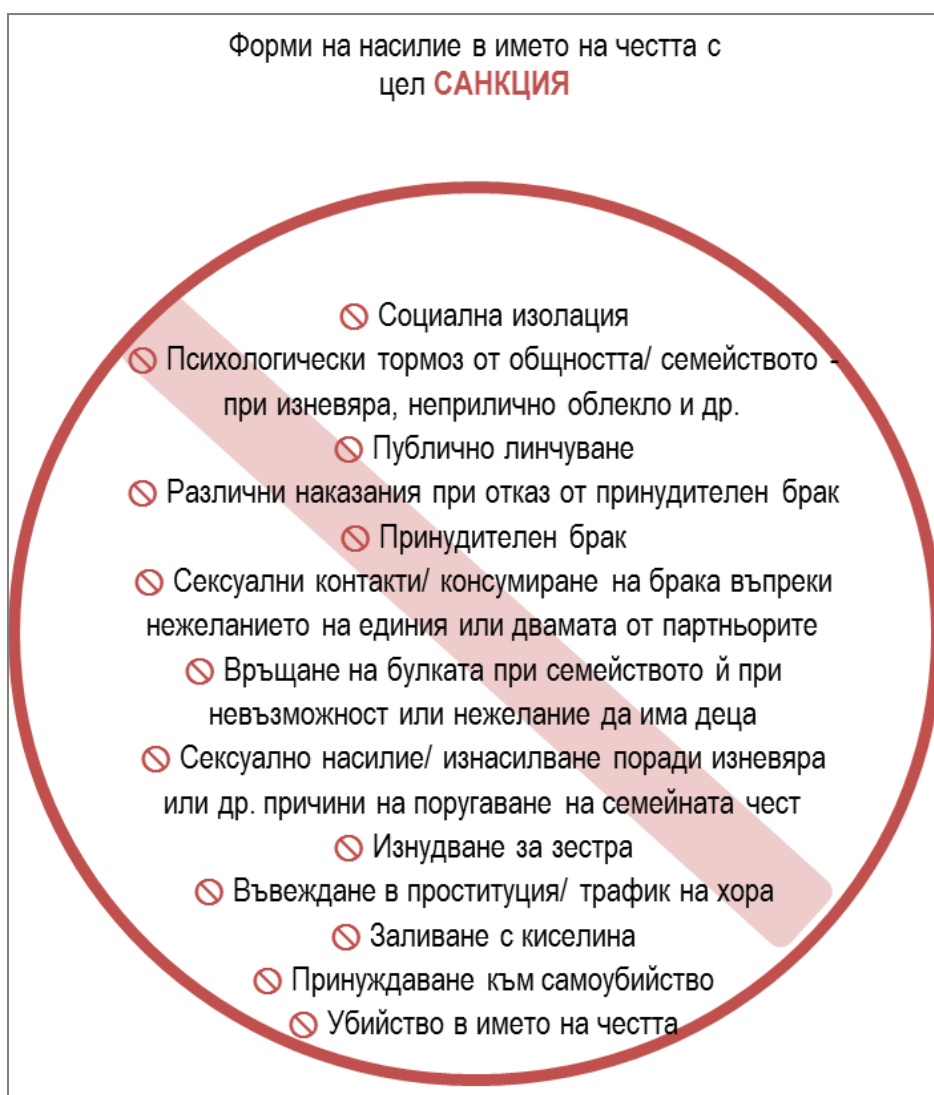
В графиката на следващата страница са обобщени споменатите от експертите в дълбочинните интервюта форми на насилие в името на честта с цел превенция. Те включват крайно тежки форми с травмиращи последици за индивида като женското генитално осакатяване (при него целта на превенцията е жената да не изпитва сексуално удоволствие) или принудителен брак. Тази група се състои и от по-„невидими на пръв поглед форми“ на насилие в името на честта като контрол на сексуалната активност с цел момичето да остане девствено преди сватбата, както и домашен арест с цел последваща сватба.

² В документалния филм на Дойче Веле за пазара на булки в общността на ромите кардараши в България от 2018г. се разказва за често срещана стратегия за крадене на булката, ако семейството ѝ поиска прекалено висока цена за нея:
<https://www.youtube.com/watch?v=1ReFNdkQ5Y8>

Тъй като в по-голямата си част насилието в името на честта наказва вече извършено действие от член на общността, групата на проявленията на жестокости и злоупотреби в името на честта с цел санкция съдържа значително по-голям брой явления, от тази с цел превенция. Експертите споменават както санкциониращи форми на психическо насилие (социална изолация, психологически тормоз, връщане на булката при семейството ѝ и отказ от брака поради невъзможност да има деца, изнудване за зестра), физическо насилие (публично линчуване, различни форми на наказания) и сексуално насилие (изнасилване, сексуални контакти въпреки нежеланието на единия или двамата от младоженците, въвеждане в проституция или трафик на хора). Насилието в името на честта с цел санкция включва и

някои много тежки форми на престъпления против човешката личност като заливане с киселина, принуждаване към самоубийство, убийство в името на честта.

Именно поради различните форми на жестокост и непосредствените мотиви за извършване (в зависимост от това дали насилието превантира или санкционира) са необходими различни стратегии за справяне с двете групи на насилие в името на честта. При проявите на злоупотреби с цел превенция от изключително значение са повишаване на общественото

съзнание и информираност в различните общности за подобен тип прояви и последиците за индивида. От друга страна, при формите на насилие с цел санкция, които като цяло са по-жестоки и могат да бъдат изключително крайни, водещи следва да бъдат наказанията за извършено насилие на честта.

Позицията на експертите за връзката между насилие в името на честта и трафик на хора

Настоящото проучване установи, че въвличането в мрежи за трафик на хора с цел сексуална експлоатация или кражби рядко се свързва от експертите с насилие в името на честта. За подобна връзка говорят специалистите, които са най-запознати с темата. Те посочват, че въвличането в мрежи за трафик на хора може да се случи като следствие от по-„леки“ форми на насилие в името на честта. Дават се подобни примери с момичета, въвлечени в сексуална експлоатация след стигматизиране от общността, защото не могат да имат деца или кражби в чужбина от жени, преди това продадени в принудителен брак.

Мнозинството от експертите обаче не правят подобна връзка, което означава, че макар и значително по-рядко случващи се, подобни форми на насилие в името на честта остават скрити от ползването на специалистите. Показателно за това е и че експерти, тясно занимаващи се с борба срещу трафика на хора, в хода на интервюто не разгръщат експертизата си в тази посока, а говорят „по принцип“ за принудителните бракове. Други експерти, занимаващи се с трафик на хора, отказаха интервю за проучването с аргумента, че темата на изследването е нерелевантна на професионалния им опит.

С оглед и на това, че заради процесите на глобализация транснационални случаи на насилие в името на честта се увеличават, следва да се обърне внимание и да се работи в тази посока. Трябва да се превантират както „по-леките“ форми на насилие в името на честта, за да не се стигне до по-тежките проявления като трафика на хора, така и да се изследва повече връзката между подобно насилие и трафик на хора от специалистите, активно занимаващи се с проблема.

1.2. Граници на насилие в името на честта: разлики с домашното насилие

За да бъде адекватна борбата с насилието в името на честта, е важно да се проследи дали експертната общност разбира насилието в името на честта като по-специфичен феномен от домашното насилие. Настоящото проучване си поставя за цел да установи гледните точки на експертите за демаркационните линии между двете понятия, тъй като и при насилието в името на честта, и при домашното насилие основен извършител е представител на семейството.

По отношение на релацията „насилие в името на честта–домашно насилие“ се обособяват три групи мнения на експертите:

- **Експерти, приемащи насилието в името на честта като по-широко понятие от домашното насилие:** сравнително малко експерти споделят това мнение, предимно защитници на човешките права. В тази група попадат най-често експерти, които работят основно с бежанци и търсеци закрила. Те базират доводите си на наблюдения върху културите в други държави (най-често от Близкия Изток), които са силно патриархални. Тази позиция е в унисон с мнението на правозащитниците за това, че определени култури ограничават човешките права и свободи. Аргументите за това мнение са следните: общността, която налага наказания за прекрочване на правилното поведение и поругаване на семейната чест, се простира отвъд тесните разбирания за семейство и понякога обхваща цяло племе или общност.

„Има разлика. Насилието, основано на честта, е много по-широката норма, а домашното насилие е проявление на всичко това, една от формите. Насилието, основано на честта, е широкото понятие, в което влизат всички тези нормативни ужаси, свързани със социума.“ (Експерт в международна организация)

„Научаваме, че най-новите практики са бащата или братята да я накарат да се самоубие. Дават ѝ пистолет, за да може те да не влязат в затвора. Но когато пътуват в чужбина, особено в европейски страни,

много рядко има такива случаи. Най-много да се върнат в [държава от Близкия Изток] и там става каквото реши родът. Решението не е само на бащата и братята. Събира се родът – над 40 души и решават какво да правят. Но понякога вече е късно, защото жертвата вече е убита." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Разликата при насилието в името на честта е, че при този тип насилие може да участва цялата общност, включително и жени. Домашното насилие често е свързано само с партньора – съпруг или баща и един човек, които става жертва." (Журналист в онлайн медия)

- Втората позиция, е **разглеждането на домашното насилие и насилието в името на честта като две отделни явления**, макар и в доста случаи припокриващи се. Това мнение се споделя от голяма част от експертите. В него се акцентира върху разликите, които отделят двата вида насилие и очертават спецификите на „насилието в името на честта“ като отделно явление.

При тази гледна точка се правят **следните дистинкции между домашното насилие и насилието в името на честта**:

- Домашното насилие се санкционира, не се възприема като „нещо нормално“ в обществото, докато действията по „защита на доброто име на семейството чрез наказване на провинилия се“ представляват *правилната* линия на поведение за общността, извършила насилие в името на честта. Останалата част от обществото също често ги мисли като „културни специфики“, присъщи на дадена общност.
- Домашното насилие е нееднократен, системен акт, докато в голяма част от случаите насилието в името на честта е спорадично, еднократно.
- Непланираност, спонтанност на актовете на домашно насилие и предварителна организация и внимателно обмисляне при насилието в името на честта.

- За извършителите на домашно насилие може да се очертае определен психологически профил, често включващ личностни и поведенчески разстройства, но при хората, извършили злоупотреби в името на честта, не се наблюдават отличителни личностни характеристики. **Докато работата с извършители на домашно насилие бележи прогрес в много общества с повишаване на информираността за феномена, то липсата на ясен психологически профил на лицата, упражняващи насилие в името на честта, прави работата по подобни случаи по-трудна и бавна.**
- Разпространение на домашното насилие сред всички социални групи, докато при насилието в името на честта по-рискови са маргинализирани и затворени общности с по-патриархални възгледи и ценности.

„В своето проявление двете форми на насилие – това в името на семейния морал и чест и домашното, се припокриват до голяма степен. Специфична разлика, която следва да се отбележи, е, че при домашното насилие по-често са регистрирани форми на насилие на отделен индивид, въпреки че не са изключени и групови актове, а за случаите на престъпления на честта са характерни актовете, извършени от няколко индивида или поне с тяхното съгласие. Освен това актовете на домашно насилие в по-голямата си част са непланирани, ситуативни, докато престъпленията на честта със сигурност са планирани внимателно. Докато при домашното насилие – общността е против, при престъпленията на честта – общността ги подкрепя или най-малкото разбира. Обикновено извършителите на престъпленията на честта се възприемат като жертви и не изпитват никакво разкаяние за извършеното от тях. Докато при извършителите на домашно насилие се наблюдават личностни и/или поведенчески разстройства, смяна на настроенятия, психически заболявания, ниска самооценка и други, то при извършителите на престъпления в името на честта липсва информация за типични личностни характеристики или условия, които биха подпомогнали тяхното разпознаване на по-ранен етап.“ (Полицай)

„Може да се каже, че в някои случаи се припокриват, но има и изолирани случаи. Говорим за домашно насилие – когато се извършва от член на семейството.“ (Адвокат)

„Когато говорим за насилие в името на честта, това предполага някакъв еднократен акт, а когато говорим за домашно насилие – то е ежедневно или периодично. Когато говорим за насилие в името на честта, общността приема това за традиция и нещо нормално. Домашното насилие невинаги се приема като нещо нормално и към него има малко повече нетърпимост. Домашното насилие е престъпление, което засяга всички групи, независимо дали са етнически, социално слаби или богати. Дори и в ромска общност вече на някои места има реакция срещу него и повече информация. Насилието в името на честта е по-скрито. Това е някакъв акт, който се прави скрито от обществото, в затворени и по-малки групи.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

- Третата група експерти са тези, които смятат, че **няма разлика между домашното насилие и насилието в името на честта**, защото насилието, легитимирано през семейни ценности и норми, е само едно от проявленията на домашното насилие. В този смисъл някои от специалистите от тази група не са съгласни с използването на термина „насилие в името на честта“. В тази група са и експертите, тясно профилирани в случаи на домашно насилие, които пречупват явлението „насилие в името на честта“ през всекидневния си професионален опит и практика. Подобно е мнението и на експертите, работещи на терен – здравни медиатори, социални работници, които не са запознати с понятието „насилие в името на честта“ и тази позиция за липсата на разлика между двата вида насилие и защитата на тезата, че „насилието е насилие във всичките му форми“, е най-лесно аргументируема.

Като доказателства за пълното припокриване между домашното насилие и насилието в името на честта се изтъкват следните мотиви:

- При двата вида насилие извършител е семейната единица;

- Защитата на семейната чест може да бъде една от многото причини за извършване на акт на насилие

„Мисля, че те са страшно припокриващи се. Може и да има някакви законови дефиниции, които да са по-специфични и да ги разграничават, но те в голямата си степен са свързани с дискриминационно отношение, свързани са с насилие и с уязвимост в случая на жени. И в двата случая са в контекста на семейна единица.“ (Адвокат)

„Описаните по-горе форми от мен са вид домашно насилие, но за съжаление, броят на потърсилите защита по ЗЗДН ромски жени е много малък, бих казала незначителен.“ (Полицай, работещ по случаи на домашно насилие)

„Насилието е насилие във всичките му форми, дори и за запазване на морал и чест. Трябва да се изкорени във всяка форма.“ (Учител)

„Домашното насилие включва от психическия тормоз до убийството. То е голямата глава, в която влизат тези престъпления „в името на честта“, запазването на традицията и т.н. Просто домашното насилие се случва по различни причини. Една от тях е традицията, честта и прочие.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

1.3. Граница между културни норми и насилие в името на честта

Освен наличието на различна професионална експертиза, у специалистите липсата на единно разбиране за „насилието в името на честта“ е породена и от различните „червени линии“, които експертите поставят при осмислянето на по-спорни или конфликтни обичаи и традиции като ранните бракове. За част от експертите подобни явления са пар екселанс поругаване на човешки права, докато за други, те са допустими в определени случаи - когато има съгласие от страна на индивида.

За разлика от домашното насилие, което като цяло се възприема от обществото като тежък социален проблем, то при насилието в името на

честта позициите не са толкова ясни. Спорове възникват, дали можем да говорим за подобно явление отделно от домашното насилие, в каква степен е разпространено, какви проявления включва. Това прави работата по случаи на насилие в името на честта по-трудна, тъй като и сред самата експертна общност не съществува консенсус по темата. **Следователно е нужно по-голямо осъзнаване на явлението като отделно от домашното насилие сред експертната общност.** Подобни проблеми има и с други по-теоретични концепции за насилие като насилието, основано на пола, които все още не са наложили се сред експертната общност и сред широката общественост.

Проблем с насилието в името на честта възниква и от факта, че за подобен тип насилие може да се говори, ако при неговото извършване е налице мотивация за защита или възстановяване на семейна чест. Подобни мотиви обаче не винаги са ясни и еднозначни. Така например един ранен брак може в една ситуация да бъде насилие в името на честта, ако има принуда или е инициран от родителите на малолетно лице, дори и с неговото съгласие. Същевременно, в други случаи макар и насилие според българското законодателство, ранният брак не е продиктуван от защита на семейната чест, ако самите лица са решили да съжителстват заедно по собствена инициатива.

По отношение на „крежката граница между културната норма и насилието“ се обособяват две позиции на експертите:

- **Позицията на активистите за човешки права**, които са на мнение, че определени патриархални култури и затворени общности ограничават свободния избор на индивида и по този начин създават предпоставки за потъпкване на човешките права и възникване на насилие. Тъй като човек е вграден в тази културна общност, насилието е трудно да бъде изкоренено. Даденото съгласие (в случая с уговорения брак) също е проблематично, защото нормите на самата общност не позволяват право на избор, различен от предписания.

„Въпросът е, че така си отраснал и отгледан и формиран като мислене, че нямаш усещането за личен избор. В това е жестокостта. Нормата те ограничава да живееш по този начин. Не можеш да израснеш като възрастен и да носиш отговорност за собственото си щастие. Тук идва ужасът и невъзможността да се адаптираш, когато трябва да се потопиш в общество, което е изцяло индивидуалистично и още по-лошо, ако си жена.“ (Експерт в международна организация)

„[За примери за насилие в името на честта] Най-разпространено в България, в ромската общност – т.н. крадене на момиче. Краденето винаги е съпроводено от сватба. В общността това се нарича сватба, но това отговаря на абсолютно всички критерии за отвлечане и изнасилване. Обикновено са млади момичета между 12–16 години, които се случва да отидат на училище и да бъдат отвлечени от момче и неговите роднини, също така и изнасилени. В резултат на това, че са обезчестени, единственият избор е да бъдат омъжени. В резултат на това момичето няма никакъв избор.“ (Експерт в международна организация)

„От случаите, с които съм се занимавала в контекста, в който ние работим – бежанско-мигрантската сфера, насилието в името на честта се среща при жени от по-традиционни култури (африкански и азиатски). При тях има силно изразена дискриминация спрямо жените в обществото, на първо място – като законодателство, на второ място – в по-тесен семеен кръг. Има различни видове престъпления, като се започне от принудителни бракове, ранни бракове в детска възраст, така нареченото генитално обрязване. Има и много разнообразни форми на домашно насилие с изключване на всякаква форма на социален контакт на жената в семейството.“ (Адвокат)

Именно защото целта на правозащитниците е отстояването на човешките права за всички хора, те са внимателни да не „набедят“ или посочат конкретни етнически, културни или религиозни общности за носители на традиция, тясно свързана с форми на насилие в името на честта. Затова и тази група експерти избягват да говорят както сред кои общности са по-разпространени формите на насилие в името на честта,

така и да изказват категорична оценка дали ранните бракове са подобно насилие.

*„Има драстични случаи, които касаят 12-годишни момичета, но те са изключително редки. Принципно, така наречените детски бракове според дефиницията на УНИЦЕФ касаят 15–16 годишните. България и Румъния са на първо място по тези ранни женитби в Европа, но това е феномен, който се забелязва и в други държави. Да не говорим за арабските страни, среща се и в Америка. Не е характерно само за нас, просто причините са различни. **Невинаги тези бракове са насилствени, това също трябва да се уточни.** Независимо, че у нас има доста случаи на ранни бракове, никога не може да се докаже (или трудно се доказва) дали това е насилие или не.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)*

Ако обаче при борбата с подобен тип насилие не се постави ясен фокус върху по-разпространените форми и злоупотреби и не се работи директно с рисковите групи, съществува риск да се подцени неговата сериозност в обществото.

- **Позицията на културните защитници - експертите от самите общности и изследователите**

Никой от интервюираните експерти не е снизходителен към жестоките форми на злоупотреби, легитимирани като семейни традиции като гениталното осакатяване на жени или изнасилванията. Затова и насилието в името на честта не се приема от специалистите. По отношение на конфликтните проявления на подобен вид насилие обаче, експертите проявяват по-висока толерантност, дължаща се на вникване в културната норма на съответните общности. Специалистите, тясно работещи и изучаващи определени общности или произхождащи от тях, са много по-чувствителни към културните специфики на общността. Това е видно **по отношение на ранните бракове**, повечето от които от позицията на защитниците на човешките права няма как да са със съгласие (и следователно са принудителни), тъй като лице до 16 г. възраст не може да даде съгласие за встъпване в брак или

ранно съжителство според дефинициите на организациите в структурата на ООН и българското законодателство³.

„За принудителни бракове... не знам какво е принудително и какво – не. Ако става дума за нещо, което се случва на момиче под 14 или 16 г. – т.е. непълнолетно, според Наказателния кодекс, ако някой влезе в сексуални взаимоотношения с дете под 14 годишна възраст, това се смята за престъпление. Приема се, че детето, което е непълнолетно, не може да даде съгласие за това нещо. Вече оттам нататък е със съгласието на родителите, които имат цялата отговорност и трябва да бъдат преследвани, осъждани и превъзпитани, така че да не откъсват детето си от училище и да го женят на 14 години.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

За разлика от тях, за специалистите от самите общности наличието на съгласие е белег за това, че бракът не е принудителен.

„[Дали ранните бракове са насилие в името на честта] По-скоро принудителният брак е по-близо до тази категория, а не ранният брак. Той не е насилие в името на честта. Принудителният брак е психологическо изнудване, за да може да се опрости греха на едно семейство към друго.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„[Дали ранните бракове са насилие в името на честта] Не бих казала. Много от тях стават със съгласието на девойката. В момента, в общността, с която работя, нямаме такива насилствени ранни бракове. Обикновено изборът е на младите хора. Родителската принуда е отшумяла в годините.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми, който е от ромски произход)

³ UNFPA. United Nations Population Fund. What is the difference between child marriage, early marriage and forced marriage? <https://www.unfpa.org/child-marriage-frequently-asked-questions#what%20is%20the%20difference%20between%20child%20marriage,%20early%20marriage%20and%20forced%20marriage?>

„[Дали ранните бракове са насилие в името на честта] Отговорът на този въпрос също зависи от принудата. Ако ранните бракове са принудителни, това, разбира се, е насилие. Струва ми се обаче, че мнозинството от тях са доброволни.“ (Изследовател)

Тази група специалисти са и в много по-висока степен склонни да обяснят различни форми на принуда като инициирани от семействата ранни бракове не толкова с традицията, колкото с външни икономически фактори като бедност и социална изолация.

„Когато групата е маргинализирана и има гето, там се получават тези неща [като ранните бракове]. Те отпадат от училище и няма какво да правят и за тях приоритет остава да се оженят. Бедност и липса на образование.“ (Здравен медиатор)

„На това в общността се гледа като на традиция и се казва: „такива са нашите традиции“. Това се случва и в Америка, в Бразилия, в Сахарска Африка и в Азия ... и не е въпрос на традиция, а въпрос на бедност и социална изолация.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

По отношение на ранните бракове трябва да направим уточнението, че не всички ранни бракове могат да бъдат разглеждани като насилие в името на честта. Съжителство между малолетни или между малолетна и непълнолетен по тяхно собствено желание представлява престъпление по Наказателния кодекс и съответно техни роднини, които ги подкрепят или не са ги възпрепятствали, биха били съдени. В този случай обаче не е налице мотивация, обусловена с чест или спазване на определени традиции и в този смисъл подобен ранен брак не представлява насилие в името на честта.

Друга линия, по която сред поддръжниците на културните традиции има ясно разграничение спрямо правозащитниците, е **отношението към по-„флуидните“ форми на насилие в името на честта.** Експертите от самите общности възприемат като насилие в името на честта по-крайните прояви на жестокости и злоупотреби, докато по-

трудно асоциират с насилие по-„невидимите“ психологически форми и дори физически принуди.

„Сред бежанците в България няма насилие в името на честта. Те знаят, че в България има закони, които действително се прилагат, не е като в нашите страни и поради това не се стига до убийства в името на семейството. Ако е имало (ние не сме имали такъв случай), решението е човек от общността да се ожени за момичето, да се прикриват тези случаи и да се пази честта на семейството. Ако не могат да стигнат до решение на проблема, те се връщат в страната на произход и следват традицията, защото в България има закон и не смеят да стигат до такива крайности и решения.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Насилието при нашите роми е свързано най-вече с това девойката да не изгуби девствеността си, там са основните проблеми. Изнасилването е акт, в който девойката не участва доброволно... , а и не знам за случай на изнасилено момиче в квартала през последните години.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Същевременно обаче част от тези експерти, освен принадлежащи към общността, заемат и позиция на защитници на човешките права. За да примирят тези две на пръв поглед доста различни гледни точки, те правят разграничението „за нас, като правозащитници“, когато говорят за работата си от професионално естество – „за тях, като общност“, когато се опитват да обяснят начина на мислене на групата, към която принадлежат, или изследват.

„Момичето израства и живее в насилие още при родителите си, това се води като възпитание, дори и физическото насилие. След като момичето се омъжи, вече мъжът я възпитава. Това не се счита за насилие, а възпитание и действията се възприемат от общността като напълно нормални. Ние (като организация) го считаме за насилие, а не за традиционно възпитание. В голяма част от нашите страни по закон това е насилие, но когато се оплачат в полицията, те казват: „това е семеен проблем, решавайте си го вкъщи“, не го считат за насилие и си затварят

очите. Това е различното." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

- **Специфичната позиция на експертите от институциите на терен:** тяхната гледна точка по въпроса с насилието в името на честта е близка до позицията на активистите за човешки права за това, че подобни казуси като ранни бракове представляват престъпление. Има обаче една съществена разлика между двете групи – докато правозащитниците в стремежа си да бъдат политически коректни и да се борят с феномена във всички негови проявления, не искат да открояват групи, в които форми на насилие в името на честта са по-изявени, то при експертите от институциите подобни прояви на насилие в България се асоциират най-често с ромската общност. При тях се появява тезата за различното прилагане на законодателството в страната спрямо едни и други групи в зависимост от етническата им принадлежност:

„Има указание в тази посока. Всички случаи са различни. Например – родителите са продали непълнолетната си дъщеря на някой пълнолетен. Има случаи двукратно или трикратно я връщат, дават я втори път... Тогава колегите предприемат действие по Координационния механизъм, защото това е един вид насилие. Имаме случаи, в които детето се извежда от такова семейство, защото самите родители поставят детето в риск.“ (Социален работник)

„Има го това [за насилието в името на честта в ромската общност]. Като оправдание се използват и традиции. В последно време – не [дали са имали подобни случаи на насилие или ранни бракове], но преди сме имали подобни случаи, в които прокуратурата не предприема действие с мотив, че това е традиция в общността.“ (Социален работник)

„Тази граница е „тънка“ – „ромските традиции и манталитет“ в условията на съвременното разбиране и законовата рамка по отношение на човешките права представляват една област, която до момента не е осъвременена. Ако този процес не се извърши последователно и планирано, а изведнъж, е възможно да възникне

културен сблъсък, чиито последици не са ясни. Въпреки законодателството, което е категорично в тази насока, институциите, имащи отношение към тази негативна практика, по-често са пасивни и не реагират, като не се налагат съответните законови санкции с мълчаливото оправдание за „ненамеса в ромските бит и култура с цел запазване на тяхната идентичност“. (Полицай)

2. Разпространение на насилието в името на честта в България

2.1. Оценка на експертите за разпространението на форми на насилие в името на честта в България

Оценка на експертите за най-разпространените форми на насилие в името на честта в България

Поради вида на използваната методология в настоящото проучване – дълбочинни интервюта с експерти, чрез която се събира качествена информация за изказаните от тях мнения или позиции, не е възможно да се направи категорична оценка за обхвата и разпространението на насилието в името на честта в България. Макар и като цяло да се въздържат от изказване на твърда позиция, **повечето от интервюираните експерти са на мнение, че злоупотребите в името на честта в страната не са широко разпространени, а са по-скоро присъщи на затворени и маргинализирани социални групи.**

„В България не мисля, че е толкова разпространено това насилие [в името на честта], освен в ромската общност, където младите момичета са подчинени на културата и народопсихологията и се явяват „стока“. От най-ранна детска възраст на момичетата им е вменявано, че трябва да се подчиняват на тези закони – да се омъжват рано, да имат деца и да спазват тези обичаи, които не кореспондират с българското законодателство. (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Доколкото знам, този проблем се разпознава само в някои ромски общности и не е нещо, което се изследва сериозно. Аз лично знам за случаите на ранните бракове и убеждаването на булки. Не мога да кажа друго. Но с този поток на миграция и навлизането на нови култури би могло да има и други случаи.“ (Журналист в онлайн медия)

Въпреки това експертите не са единодушни доколко често се среща подобно насилие в България. Причините за това могат да бъдат търсени и в различното възприемане за насилие в името на честта от отделните специалисти. **Затова и тяхната оценка за разпространението на подобни злоупотреби в България зависи от фактори, като това дали конкретният експерт мисли насилието в името на честта като тъждествено на домашното насилие, както и какво е неговото отношение към по-„леките и невидимите“ форми на насилие в името на честта.**

Ранните, принудителни бракове и свързаните с тях злоупотреби като контрол на сексуалността, психологически тормоз и др. се посочват от голяма част от експертите в проучването като най-често срещаните форми на насилие в името на честта в България.

„Ранни бракове, ранни раждания, сексуалното насилие в тази възраст, бягство от вкъщи. България е в челните редици по ранни раждания. Възпирането от образование или работа. Други форми могат да бъдат, домашното насилие, изнасилването, гениталното осакатяване, което е по-характерно за арабската общност (тук в България не е видимо и не се акцентира).“ (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

Именно поради различното възприемане на принудителност на брака обаче не винаги мнението на специалистите по този въпрос съвпада.

За ранните бракове в България се оформят **три позиции на експертите:**

- **Ранните бракове като присъщи за затворените и силно патриархални общности** – теза, поддържана от активистите за човешки права, които виждат подобен проблем както в някои бежански общности в страната, така и типични за България социални групи – представители на ромската общност, някои от мюсюлманските. В мисленето си за разпространението на ранните бракове експертите от тази група акцентират върху предпоставките за появата на подобни бракове – затвореност на групата, нейната маргиналност и запазване на патриархалния модел на отношения в нея.

„В България може да срещнем такъв тип прояви, които са невидими. Не са толкова физически. Ранен принудителен брак, табуто върху честността на момичето. Това не е само в ромската общност, а в някои от мюсюлманските общности.“ (Експерт в международна организация)

Експерти от институциите, които не са пряко ангажирани на терен, а работят върху отделни методически аспекти, свързани с борбата срещу насилието или върху цялостното формиране на политики, също споделят този възглед.

„Ранното създаване на семейство е патриархална, а не изключително ромска традиция.“ (Полицай)

- **Ранните бракове като ромска традиция в България** – позиция на работещите на терен специалисти от институциите поради професионалния им досег на терен със случаи на ранни бракове, преобладаващи в ромската общност.

„Наблюдава се това явление. В махала [име на ромски квартал] при нас е масово. При турците не се срещат толкова.“ (Учител)

„Типичните младоженци“ при един ранен брак са лица на възраст между 14 г.–18 г., с приблизително ниска възрастова разлика. В някои от случаите се наблюдава и по-голяма разлика във възрастта им. Обикновено са между лица от ромски или от турско-арабски произход, с без или с минимален образователен ценз и с нисък социален статус.

При някои от случаите е налице плащане на зестра или откуп за булката." (Полицай)

„При тях няма приятелски отношения между момче и момиче, без да има интимни отношение, както при нас. Щом се познават, обичат се и се срещат приключват нещата с брак и интимност. Щом по техните обичаи са се взели, това е сключен брак." (Социален работник)

- **Ранните бракове като традиция, присъща на отделни ромски групи в страната** – мнение, споделяно от изследователите и някои от експертите в неправителствени организации, активно работещи с роми. Поради тесния си досег с тази социална група и поради акцента върху културното многообразие на ромската общност те наблюдават върху диференциациите в традициите на различните ромски групи в България.

„Не съм изследвала специално ранните бракове, но общите ми впечатления показват, че те са по-характерни за групата на кардарашите (християни, предишни номади), както и откупът за булката. Ранните бракове при мюсюлманите (дори при ромите) не са много често явление. Вероятната причина за това е модернизацията." (Изследовател)

Съответно, тези експерти, които мислят насилието в името на честта само през най-крайните му проявления като изнасилвания и убийства, считат, че форми на насилие в името на честта не са разпространени в България.

„Възможно е да се практикува и в някои затворени религиозни общности [относно разпространението на насилие в името на честта в България]. По време на стажа ми през 1995–93-та година в гинекологичното отделение пристигна една жена от африкански тип. Тя беше със зашито влагалище и отрязан клитор. Това е направено след забременяването с цел да няма други сексуални контакти. Наложих се първо лекарите да махнат конците. Клиторът е бил отрязан с цел да не

изпитва удоволствие от секса. Това бе първото нещо, с което се сблъсках в практиката ми и си дадох сметка колко напред сме ние. Дори бих казала, че сме на обратния полюс." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

От друга страна, за тези експерти, които имат много по-нюансирано мислене за формите на насилие в името на честта и които считат, че определени култури могат да налагат репресивни мерки върху индивида, изявяват точно противоположната теза за разпространението на формите на насилие в името на честта. За тях културните норми на определена затворена общност се възпроизвеждат, дори и представители на тази общност да са извън обичайното си местоположение.

„Идвайки в България, самата общност в регистрационно-приемателния център (РПЦ-то), директно започна да я дискриминира и насилва. Идвайки от уязвима група, попадайки в РПЦ, попадаш сред хора от твоята общност и те съдят и вървят със своята нормативна база. Африканките например се страхуват от други африканки, защото жените от техните общности не се подкрепят." (Експерт в международна организация)

Никой от интервюираните експерти не споменава за случаи на заливане с киселина в България, легитимирани през запазване на семейната чест. Що се отнася до изключително тежки случаи на жестокости в името на честта като генитално осакатяване на жени или убийства в името на честта, експертите нямат информация подобни прояви да се случват в България. Те са по-характерни за общностите на търсещите международна закрила в България и ако има подобни случаи, то неминуемо става въпрос за страните на произход, а не за България.

Появата на случаи на насилие в името на честта, излизащи отвъд границите на България

Поради глобализационните процеси по целия свят експертите споменават и **за все по-нарастващ брой транснационални случаи на насилие в името на честта**, които допълнително затрудняват работата по превенция и налагане на наказания. Две са основните рискови групи при подобни казуси:

- **Бежанци и търсещи закрила в България, които са претърпели форма на насилие в страната на произход и които кандидатстват за бежански статут.** Подобни казуси са за случаи на генитално осакатяване на жени, принудителен брак, заплахи за саморазправа от семейството в родната страна. Жертвата се намира в България, докато извършителят на престъплението е в страната по произход.
- **Българи (най-често от ромски произход), встъпили в принудителен брак, които впоследствие са въвлечени в схеми на трафик на хора с цел кражби в чужбина**

Трудности при подобни казуси представляват наличието на различно законодателство, приложимо в случая, както и невъзможността извършителят да бъде наказан, особено в случаите, когато пребивава в държава с коренно различно от европейското законодателство – например в страна от Близкия Изток.

Същевременно, експертите на терен споделят за трансформационни процеси в самите общности, които довеждат до намаляване на затвореността на социалната група и създават предпоставки за редуциране на случаите на злоупотреби в името на честта. Тази промяна е под влияние на видян нов модел на поведение, най-често при живот в чужбина, когато индивидите от общността са в досег с нови ценности и осмислят по нов начин преди това съществуващи обичаи и традиции.

„Може би преди 5-6 години имаше такива [ранни] бракове, но започнаха да излизат в чужбина и се промениха нещата. Виждат друг стандарт на живот.“ (Здравен медиатор)

„Жените от Афганистан в Харманли са много интересни, защото не хвърлиха шалове, но започнаха да се обличат по светски начин и всичките до една работят.“ (Експерт в международна организация)

„Наскоро правихме антропологично изследване за ранните бракове чрез интервюта в различните ромски подгрупи в квартал [име на ромски квартал]. [...] Искахме да разберем къде тези бракове се случват най-често, какви са причините, каква превенция може да се направи. Установихме, че там има 4 ромски подгрупи, във всяка от които има ранни съжителства. Интересното е, че те намаляват драстично в една от групите – това е групата на музикантите. Това е групата, която най-бързо се отваря към света, която най-бързо се интегрира, която най-много пътува и е подобрила социалния си статус. Докато в групата на най-бедните роми това се случва традиционно. Не говоря за насилие в името на честта като количество, като брой случаи. В подгрупата на турско говорящите, които са доста заможни, тази традиция е доста силна, защото общността е много затворена и стриктно я спазва. Така че не винаги подобреният социален статус променя традициите, има и други фактори.“ (Здравен медиатор)

2.2. Рискови групи за възникване на насилие в името на честта и последици за жертвите

Що се отнася до социалните групи в българското общество, сред които формите на насилие в името на честта са по-често срещани, се оформи тезата, че **подобно насилие е разпространено в силно затворените, патриархални и маргинализирани социални общности. Две подобни рискови групи са ромската общност и бежанците и търсещите закрила лица в България.** Тези изводи потвърждават наблюденията от Националния доклад на HASP Посланици на добра воля срещу практиките на насилие, основано на честта „Насилие, основано на честта в България“⁴.

⁴ Тишева, Г. З, Мачева. 2017. Национален доклад. „Насилие, основано на честта в България“ по Проект HASP – Посланици на добра воля срещу практиките на насилие,

„P: Насилието в името на честта може би е по-разпространено в развиващите се държави, например в Африка, които дълги години са били в граждански конфликти, още в държави като Ирак, Иран, Афганистан и др.

M: А в България?

P: В България може би сред ромите..., в ромския етнос това би могло по някакъв начин да се срещне.” (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Тези бракове са типични за ромската общност, с уговорката, че не всички ромски групи, семейства и социални страти ги практикуват. Не разполагам с информация за разпространението на явлението сред мигрантите, пребиваващи на територията на страната, но ми е известно, че сред тях също се практикува.” (Полицай)

Въпреки това поради специфичната си експертиза за работа с една конкретна общност много от интервюираните експерти правят уточнението, че могат да правят изводи само по отношение на общността, с която работят – ромска, търсеци закрила и пр.

„В България нямам опит, защото не работя с български граждани, т.е. нямам поглед върху ромски и други общности. Обикновено ние се занимаваме със случаи на хора, които идват от други страни – имаме случаи от африкански произход, имаме жени, които идват от Нигерия, Камерун, Кот д’Ивоар, Буркина Фасо, Гана... Имам и жени от азиатски произход – Близкия изток, Афганистан, Иран, Ирак. Това са общо случаите със страни, с чиито граждани работим.” (Адвокат)

Тъй като насилието в името на честта е културно обусловено, експертите много по-лесно го дефинират и идентифицират, когато говорят за други държави или социални групи, които не са присъщи за България. Така например формите на насилие в името на честта ясно изкрystalизират при експертите, които работят с бежанци и търсеци международна закрила в България. От друга страна, възможността подобни форми на насилие да съществуват и сред

основано на честта, Грантово споразумение JUST/2014/RDAP/AG/HARM/7973, ЕК.

социални групи в страната – напр. различни присъщи за страната религиозни, етнически или други социални групи е много по-рядко споменавано и разпознавано. **Това показва и колко трудно е да се води борба с подобен тип насилие – като част от определена общност или общество хората са в много по-ниска степен склонни да разпознават дадено явление като насилие в името на честта, защото е свързано с културни традиции на групи от обществото, в което живеят.**

Интервюираните експерти в настоящото проучване са на мнение, че в най-голям риск да пострадат от насилие в името на честта са момичетата между 16 и 18 годишна възраст от затворени, изолирани и маргинализирани общности, последвани от непълнолетните лица и икономически зависимите жени.

„В такива случаи по-заstrasени са момичетата, не че няма случаи на момчета. След това са малолетните, които не са навършили 16 години.“
(Адвокат)

„Млади момичета, които нямат достъп до достатъчно добро светско образование. Част от силно традиционни общности и са зависими икономически от партньора, с който живеят и са жертва на психически тормоз.“ (Журналист в онлайн медия)

Въпреки че подобни случаи се случват по-рядко, мъжете са също в риск от това да станат жертва на злоупотреби в името на честта по два начина: 1/ чрез ранните бракове и съжителства, в които встъпват под влияние на родителите си; 2/ в случай на отмъщение от страна на семейството на момичето за изневяра или изгубена чест

„Жена, дете... ако става въпрос за някаква връзка по време на брака, предполагам, че и любовникът на жената.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

И докато вторият тип случаи в България са по-скоро изключение, то не липсват случаи на момчета, сключили ранен брак в крехка възраст под принудата на родителите си.

Някои от специалистите предпочитат вместо социално-демографския профил на жертвите на злоупотреби в името на честта да коментират психологическите характеристики на лицата жертви. Често това са травмирани личности, в ситуация на дълбока уязвимост.

„Това би могъл да опише психолог, но обикновено това са травмирани личности, които се срамуват и са затворени. Именно затова е трудна идентификацията на подобна уязвимост. Много е трудно жената да се отвори и да говори за проблемите, които е преживяла, дори когато е извън контекста на преследване и е в едно по-демократично общество като нашето.“ (Адвокат)

Последици за жертвите

В най-общ план последиците за жертвите на злоупотреби в името на честта (най-вече ранните принудителни бракове) са намалени социални шансове в живота. Последиците са в различни области и включват следните аспекти:

- Отпадане от училище и невъзможност за включване в пазара на труда;
- Ниски доходи, маргинализация и живот в лоши битови условия;
- Ранна бременност и изграждане на лоши родителски модели;
- Ранен разпад на браковете и създаване на нови партньорства след това, който процес оказва негативно влияние върху децата;
- Липса на здравна осигуровка и повишен риск от късно откриване на заболявания;
- Жертвите на принудителни бракове или по-„невидими“ форми на насилие в името на честта по-лесно стават впоследствие жертви на по-тежки прояви като трафик на хора;
- Възпроизводство на модела на жертва - жертвата на насилие в името на честта в по-късни фази на живота си става извършител на подобни злоупотреби, легитимирани със семейната традиция.

Докато негативните ефекти от домашното насилие се разглеждат както върху отделния индивид-жертва, така и върху обществото като цяло чрез намалената работоспособност на пострадалите и по-големите обществени разходи за здравеопазване, то настоящото проучване установи, че последиците от злоупотребите в името на честта се мислят единствено в сферата на индивидуалното.

Все пак интервюираните експерти посочват и позитивни примери за това как травмиращото насилие може да отключи граждански активизъм. Това показва как чрез отваряне към нови модели на поведение следва да се противодейства на формите на насилие в името на честта.

„Имаме един много интересен случай на [име на държава] гражданка, която идва от една тежка форма на домашно насилие и вече 7 години е в България. Тя през последните няколко години успя да организира цялата [име на етническа общност] общност и да стане двигателят за регистрация на сдружение на [име на етническа общност] в България. То вече е фондация, сдружение по Закона за юридическите лица, която е регистрирана по Закона за вписванията и има своята дейност (основно интеграционна дейност и мост за опознаване на култури). Тази жена, от състояние на крайна уязвимост, успя да премине дълъг път и в момента да бъде активна и да помага на други като нея.“ (Адвокат)

2.3. Профил на извършителите на насилие в името на честта и начин на легитимиране на насилието

Профил на извършителите на актове на насилие в името на честта

Интервюираните експерти са единодушни, че **мъжките фигури в семейството – баща, брат, понякога съпруг, са основните извършители на актове на насилие в името на честта.** Причината за това е, че докато жената се възприема като носител на честта на рода или семейството, то мъжът е легитимният защитник на семейната чест.

Съответно, когато честта бъде нарушена, той има задължение да я възстанови.

„Това е мъжкият образ, който предимно е съпругът, бащата или братята.“ (Адвокат)

„Може би мъжката фигура е по-разпространена като извършител на такова насилие, защото според данните ни в тези райони, в които ние работим, жената е олицетворение на честта. Мъжът трябва да брани тази чест. Той е основната фигура, която трябва да направи всичко, за да брани тази чест, дори това да включва физическа саморазправа. Извършител може да бъде съпругът или лице от по-разширения фамилен кръг – бащата, братът от страна на съпруга. Но общо взето мъжката фигура се противопоставя съответно на друга мъжка фигура, с която е имало конфликт и честта по някакъв начин е била нарушена.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Може да бъде мъжът/съпругът/съжителят, но може да бъде и свекървата. Ако жената е в напреднала възраст и наруши брачното ложе, синът също може да накаже майка си. Това е прието в общността, особено ако бащата е починал или е болен.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Друг извършител на насилие в името на честта в семейството, особено по отношение на даването на одобрение за наказанието или при прилагане на по-невидимите форми на насилие като психологически тормоз, изолация, контрол на сексуалността, е фигурата на свекървата, а в някои случаи и на майката. Според експертите от жертва на подобно насилие в младостта си, тя се превръща в насилник, в стожер на семейната чест.

„Възрастните жени, като носители на нормата, могат да бъдат изключително жестоки. Те минават през целия този път и те самите се превръщат в насилници, което е по-страшно понякога и от обикновен мъж-насилник.“ (Експерт в международна организация)

„Нерядко възрастните жени са основен двигател на подобни актове, предвид обстоятелството, че на младини те са преживели същото, а и

те по-скоро са последните, които ще изоставят идеите, определили собствения им живот." (Полицай)

Друга причина за това, посочена от експертите, е, че в силно патриархалните общности на жената е поверена отговорността за цялото домакинство. По този начин тя чувства като свой дълг да следи дали моралните норми на общността се спазват.

„Ако майката вярва, че дъщеря ѝ трябва да си знае мястото, тя би могла да одобри подобен акт на насилие." (Журналист в онлайн медия)

„При ромите свекървата върти цялата къща. Слуша се нейната дума. Ако свекървата приеме снахата на внука си за по-високо ниво от снахата на сина си, тогава се слуша и подкрепя снахата на внука. Тази на сина ще бъде трета цигулка. Толерираната снаха държи парите и разполага с всички неща, докато се грижи за къщата. Но ако нещо се случи и тя наруши правилата, ще бъде игнорирана абсолютно от всички. Т.е. жената има пълната власт над това да прави определените си неща, но само когато мисли и се грижи за къщата и изкарва пари в къщата." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Тъй като в България партньорите при ранните принудителни бракове са с малка възрастова разлика, **експертите са единодушни, че най-често и момчето, и момичето (които са непълнолетни) са заставени от своите родители, а не единият партньор да е упражнил принуда върху другия.**

„Това най-често са родителите, когато има договаряне между тях. Договарянето между родители и пълнолетното лице, което може да формира свободна воля. Отвлечение на лице от женски пол с цел да сключи брак. Откуп." (Адвокат)

„Трябва да се помисли за по-строга наказателна отговорност за родителите. Дори и момчетата в ромската общност не ги питат, дали иска да се оженят за даденото момиче. Това е насилие върху двете деца, само защото двата рода са сключили сделка да ги оженят, защото традициите са такива." (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Да, съгласно българското законодателство това [ранният брак] е престъпление. Но тук основно виновниците би следвало да се търсят сред родителите и роднините и от двете страни.“ (Полицай)

Начин на легитимиране на злоупотребите в името на честта

За разлика от домашното насилие, при което насилникът е възможно да изпитва угризения на съвестта, експертите в проучването са категорични, че насилието в името на честта се приема за нормалното поведение от извършителите. Те са доволни от направения акт, а самата злоупотреба в името на честта е несъзнавана, защото се легитимира през традицията и нормите на общността.

„Не съзнават какво правят. Оправдават се с техния морал и традиция.“ (Адвокат)

„Извършителите са много щастливи, че вече са изчистили петното към семейството, чувстват се много доволни и щастливи, след като извършат това деяние.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Обикновено няма нужда от оправдания. Жената е виновна, щом е пристъпила обичайната норма. Те изобщо не изпитват чувство за вина.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

В много по-редки случаи като причини за извършване на насилието в името на честа се посочват конкретното поведение на жертвата – начинът ѝ на обличане, изневяра и пр.

„Ами, например, ако някой реши да напусне семейството, когато семейството е предначертало друг път за това лице... Или, когато жената се омъжва и става ясно, че тя не е девствена. [...] Още начинът, по който се държи и облича жената. Например, ако една жена излезе прекалено разголена и не по начин, който според тях ѝ подхожда, това би могло да доведе до форма на психически тормоз от страна на семейството, за да я принудят да се облича по подобаващ начин и да не накърнява честта на семейството.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

III. РАБОТА С ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ В ИМЕТО НА ЧЕСТТА

При анализа на работата по случаи на насилие в името на честта трябва да бъдат отчетени три изключително важни фактора, които са определящи за различните аспекти на това явление.

Първият е свързан с целевата група, за която става дума. В това изследване се обособяват две значими групи, имащи отношение към явлението „насилие в името на честта“ – бежанци и роми.

Вторият е на понятийно ниво. Две са водещите теми, за които интервюираните споделят мнението и опита си – насилие в името на честта и най-разпространената негова форма в България – ранните бракове. При крайните форми, изразяващи се в причиняване на смърт или физическото насилие, обосновани с традициите и запазване на семейната чест, няма противоречия, че се касае именно за насилие в името на честта. Но при ранните бракове се поставя под въпрос дали винаги става дума за насилие, или и за доброволен избор (с всички условия на това разбиране).

Третият фактор отчита спецификите на участвалите в изследването експерти. От значение е професията и позицията на интервюирания (адвокат, социален работник, здравен медиатор, психолог, изследовател, журналист, учител, полицаи, представител на неправителствена организация), неговата гледна точка (с акцент върху човешките права или културните общности), на какъв вид организация е представител (държавна институция, неправителствена организация).

Тези три фактора – целева група (бежанци или роми); понятия и теми, за които се говори (насилие на честта, или конкретно за ранни бракове), и професионална гледна точка на интервюирания – са основополагащи за настоящия анализ.

1. Честота на случаите в професионалната практика на експертите

Интервюираните експерти споделят колко често са се сблъскали със случаи на насилие и злоупотреби, породени от морални, общностни и други подбуди. В практиката на интервюираните, случаите на насилие в неговите най-тежки форми (физическо осакатяване и др.) са изключително малко и се срещат преобладаващо при работа с бежанците. По-умерените форми на насилие, каквито са ранните бракове, са значително по-разпространени и се срещат предимно в работата с ромите.

- **Опитът на експертите със случаи на насилие и злоупотреби при бежанците е минимален.** Това се дължи на ниския им относителен дял от населението в България. Изключително важно за премълчаването на такива случаи е разбирането от страна на самите жертвите, че това е част от нормалността, която не се проблематизира.

„Много малко са тези случаи. Тази тема не е табу, но това си е тяхна култура и особеност. Дори, когато дойдат в общество с друга култура и традиции, жените много трудно се разчупват и не винаги осъзнават това напрежение, което мъжът създава и оказва върху тях за това как изглеждат в обществото и как се държат. Това невинаги се отчита, като нещо проблематично.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Много малко са случаите, тъй като голяма част от физическото насилие не се счита за насилие и жертвите не се оплакват от него. Ние виждаме, че те са насинени, питаме ги и така разбираме. Те не искат да вземат никакви решения и така живеят, защото не го считат за насилие.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

Отчита се известно увеличаване броя на тези случаи. То се обосновава с два фактора. Първият е **промяната на демографските характеристики на бежанците** – преди са били само мъже, а сега

идват и жени, като част от пристигащите семейства, вдовици или избягали от мъжете си. Вторият фактор е свързан с **по-продължителното пребиваване в страната**, което позволява изместването на възприеманото за нормално на ниво поведенчески и ценностни модели. Така става възможно противопоставянето на различните форми на неравенство и насилие, което у нас получава институционална и законова подкрепа. Или казано накратко – жертвите си научават правата.

„Не сме правили статистика, но в последните няколко години има особено засилване на такива случаи. В стандартните случаи болшинството от клиентите ни са мъже – това е по-голяма част от профила на търсещите закрила, които влизат в България. През последните две години това леко се променя, т.е. профилът на мигранта, търсещ закрила, се променя. Вече не е млад мъж, 20–30 годишен, неженен, самотен, а има все повече семейства, в които има и по-възрастни хора, както мъже, така и жени, както семейни, така и самотни – разведени, вдовици или избягали от форма на домашно насилие или принудителен брак. Като бройка не мога да ви кажа, но през последната година, особено по проекта, по който работим с тежки случаи на жени-мигрантки, а така също и в Харманли, излизат все по-голям брой случаи. Бих казала, може би над 10–15 случая за 2019 г.“
(Адвокат)

„Но в нашата практика, когато жените са живели тук повече от 5 години и след много лекции, вече си знаят правата, идват при нас, правят консултации за това насилие [в името на честта] и имаме няколко жени, които взеха решение за своя живот, но след като 5 години са живели в това насилие. Те вече сами започват да се обръщат към полицията, свободно искат да се развеждат.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

Самите случаи с бежанци се определят като „по-леки“. Те са свързани с начина на поведение и облеклото на жената, които се поставят под критика и натиск.

„Така че, най-честият проблем е начинът на поведение и облеклото на жената, което се изисква от обществото, за да може да не се наруши

честта. Други по-крайни случаи с бежанците тук не сме имали, слава богу." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Имали сме два-три случая, не повече. Пак казвам... насилието за мен е много тежко деяние, би трябвало да има физическо насилие. В България не сме имали тежко насилие или убийство в името на честта." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

Бъдещо увеличаване в броя и тежестта на случаите е много вероятно при увеличаване броя на мигрантите в България, представители на определени култури, при които насилието основано на честта е по-скоро норма.

„Насилието, основано на честта, е норма. Всички жени от иракско-кюрдската общност са застрашени да бъдат санкционирани по отношение на тази норма. Важи за всички." (Експерт в международна организация)

- **При работа с ромите** опитът със случаите на тежко насилие, породено от морални и общностни подбуди се определят като минимален брой или направо отсъстват.

[За насилие в името на честта] „В практиката ми не съм срещала такова нещо" (Социален работник)

„Изследвали сме Търговище, Разлог, Смолян, Плевен и Враца, но тъй като изследването не е в толкова напреднал етап, въпреки това все още се срещат такива случаи." (Адвокат)

Разговорът за ромите и насилието, основано на морални и общностни подбуди, често се свежда до ранните бракове. При фокусиране върху тях честотата на случаите се оценява като **повисока. Маржът в оценките на тези случаи е значителен – от няколко случая до почти ежедневно.**

„[За ранните бракове в училище] „Спомням си 2 случая преди време, но сега нямаме такива случаи." (Учител)

„В моята професионална практика съм се сблъскавал с около 10 случая на ранни бракове.“ (Здравен медиатор)

„Ранните бракове не са много, има в 20–30% такива случаи.“ (Учител)

„И: Във вашата професионална практика колко често се сблъскват с ранни бракове? Р – „Почти ежедневно“. (Социален работник)

Ранните бракове не се разглеждат еднозначно от гледна точка на насилието. Дават се примери предимно за принудителния им характер, но има и такива, при които се говори за взаимното съгласие и приемането им от страна на непълнолетните партньори.

„Бях назначена като служебен адвокат на извършителя на престъплението. Имах възможност да се срещна с жертвата. Нейната позиция беше такава, че не изрази никакво критично отношение, а за нея беше несправедливо нейният приятел да понесе наказание, защото са заживели на съпружески начала. Когато ѝ беше обяснено, че това е престъпление, тя продължи да поддържа това мнение, дори и след като той самият се убеди, че това е престъпление... Момичето беше без родители, отгледано от баба си. Бабата е искала да отхвърли своя социален и финансов ангажимент към момичето и е одобрила съжителството.“ (Адвокат)

При акцент в работата насочен върху **други целеви групи, различни от бежанците и ромите, ситуацията с насилието, основано на честта и ранните бракове се оценява като отсъстващо.** Тези явления не се възприемат като характерни за мюсюлманите и арменците в страната. В този смисъл опит с подобни случаи интервюираните нямат.

„Доколкото имам общи впечатления, такива насилia не са характерни за българските мюсюлмани.“ (Изследовател)

„64,5% от респондентите смятат брачното съжителство на непълнолетни за напълно неприемливо... Ранните бракове при мюсюлманите (дори при ромите) не са много често явление. Вероятната причина за това е модернизацията.“ (Изследовател)

„Въпреки че традиционните ценности и семейният морал са силно изразени при арменците в България, при тях не се наблюдават злоупотреби и форми на насилие, в контекста на настоящето проучване. Причините се коренят в християнското им възпитание, традициите и високата им образование.“ (Изследовател)

2. Начини, по които информацията достига до работещите с пострадали от насилие в името на честта

Начините, по които информацията достига до работещите с пострадали от насилие в името на честта са два – **чрез директни наблюдения, контакт и лично познатство с пострадалия, или чрез получаване на сигнал.**

Директните наблюдения и контакт обхващат случаите на физическо присъствие в общността или честите срещи с нея, продиктувани от служебните задължения. По този начин се получава информацията за ранните бракове. А пример за такива професии са учителите и здравните медиатори.

„Децата сами си казват, че ще се женят.“ (Учител)

„Аз живея сред тях и някое момиче, като пристане, цялата махала научава.“ (Здравен медиатор)

Другият начин за получаване на информация за насилие в името на честта е чрез сигнали. Подаването на сигнал може да се извърши от самата жертва, от специалист, имащ контакт с жертвата и установил наличието на проблем, от различни организации или институции. Жертвата може да потърси директно помощ от организация или институция. Специалистите, които имат контакт с жертвата и могат да установят проблем, са медицинските лица (личен лекар, гинеколог) и учителите. Подаването на сигнали от организации или институции може да е резултат от работа/ разследване на друг случай, който ги отвежда и към насилие в името на честта.

„Всеки вторник имаме отворени врати и всеки човек, който дойде при нас, е консултиран и съответно получава цялата необходима му правна помощ. Това е основният начин, по който хората ни намират и идват при нас. Разбира се, имаме и препратени случаи от други организации като [имена на неправителствени организации, работещи със жертви на насилие] – жени, които са били настанени в техните кризисни центрове, Работим и с една организация в [име на град], която работи в лагера в [един от РЦП в България] – последните месеци от тях имаме насрочени няколко тежки случаи на жени.“ (Адвокат)

„[За ранните бракове] „Много често от личния лекар – посещение за симптоми на неразположение при бременност. От акушер-гинеколози, от родилните отделения. Постъпят ли за раждане, родилните ни сигнализируют веднага. От учебни заведения, когато дадено дете не посещава училище. От полицията идват направо с разпореждане за изготвяне на доклад, т.е сигналът е подаден при тях. Самите колеги отиват по заявка за съвсем различен проблем, но констатирано рано съжителство и други неща, защото и това се случва.“ (Социален работник)

„Само по повод образувани производства и подадени жалби. За съжаление те не търсят предварителни консултации и среща със специалисти – психолози или социални работници. Само в някакви ситуации, в които са възникнали вътрешни проблеми между тях. И то не по повод да се разследва и да се установи подобно престъпление, а заради конфликт или някакво насилие. При тази ситуация обикновено в хода на проверката по друг повод се стига до установяването на данни за подобни престъпления, но не изначално.“ (Адвокат)

„При получаване на конкретна информация за подготвяно или извършено престъпление се извършва проверка и/или се инициира разследване. Информация за подобни случаи се подава от самата жертва или от свидетели на престъплението. В НПК са разписани подробно възможностите за започване на досъдебно производство за разкриване, документиране и доказване на престъпление.“ (Полицай)

3. Косвени белези за насилие в името на честта

Индикаторите, чрез които интервюираните експерти споделят, че разпознават жертвите на насилие в името на честта са поведенчески, психологически и физически травми.

Към поведенческите спадат рязка промяна в обичайното за лицето държание, ограничаване или спиране на социалните контакти (обосновано с често боледуване или други причини), мълчаливост и нежелание да се споделя, закъсняване за работа или спиране посещаването на училище (при ранните принудителни бракове).

„Ограничаване да не ходи на училище, спиране на социални контакти, други индикации, в които жертвата да е интроверт. Ако самата жертва не иска да разкаже какво се случва, много трудно може да се разбере.“ (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Примерно, ако работиш с някой млад човек и го видиш, че от известно време се държи обратно на начина, по който се е държал и това не е свързано с пубертета и въобще е по-затворен...“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

„Наблюдавали сме как се държат останалите и как се държи жената в общността. Не мога да кажа, че случаите, по които сме работили, ги разпознаваме веднага. Трябва ни много време. Много често признаците се виждат през много други неща, било то при често боледуване на децата или жената.“ (Експерт в международна организация)

Към психологическите индикатори спадат интровертност, безсъние, кошмари, страхови неврози и панически атаки. Понякога те са резултат и от психически тормоз и контрол, което се съотнася към „меките“ форми на насилие.

„Но когато има безсъние, когато хората се оплакват от неспособност за спане или кошмари по време на сън, когато има страхови неврози, паник-атаки, трудност за организация на самото работно време и на

дисциплината за идване навреме в часовете, които са определени, това са симптоми, че има процеси, които имат свой корен." (Адвокат)

„По-скоро е чисто психологическо насилие върху самата жена, за да може тя да спазва някакви принципи и морал, когато излиза в обществото... Да, случва се мъжът да не разрешава на жената да работи, за езиковите курсове това не е така. Не ги спират да учат език. Единственият проблем е с работата: "Мъжът ми не иска аз да работя", но квалифицирането, като насилие си е наше тълкувание. Дали това е форма на меко насилие или е по-скоро традиция жената да бъде домакиня? Това е възприето при тях и жената по никакъв начин не се чувства насилена да си стои вкъщи и да чисти." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

Физически белези от травми се разпознават визуално, а обясненията за тях обикновено са свързани с нелепи инциденти. Честотата на подобни случаи е индикатор за домашно насилие.

„Освен синините по лицето, понякога съдим по мълчанието на жената..." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Или ако видиш някой човек с белези, за които казва, че е „паднал от леглото"..., въобще такива неща." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Основните трудности и пречки пред установяването на насилие в името на честта са свързани с общностното прикриване на подобни случаи и липсващия или затруднения пряк контакт с жертвата. Не бива да се пренебрегва и нежеланието на потърпевшите да споделят за проблема. Това изисква на първо място спечелването на тяхното доверие. Заради всички тези фактори установяването на насилие се забавя във времето.

„Как се разбира, че една жена е нарушила нормата? Много често ние не разбираме, защото общността го крие." (Експерт в международна организация)

„Голяма част от достъпа ни до такива случаи е затруднен, особено когато жените са семейни. Тогава е по-трудно да се достигне до тях,

защото обикновено мъжът е този, който комуникира с адвокати и организации. Има голяма вероятност жената да остане в сянка и ако има проблеми вътре в семейната структура, понякога остават незабелязани и неидентифицирани. Когато жената е сама, когато няма семейно взаимоотношение, напр. самотни майки, вдовици, разведени жени..., тогава контактът ни е по-директен и идентификацията на проблема може да се случи." (Адвокат)

„Ние я предразполагаме, за да вземем от нея информация и я успокояваме, че тази информация няма да отиде до други места. Тогава те започват да споделят, изгражда се доверие между нас и тях... Разбира се, при условие че няма да се обаждаме и да даваме сигнали до полицията, няма да се оплакваме от мъжа и ще действваме все едно, че нищо не е станало." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„При извършителите на престъпления в името на честта липсва информация за типични личностни характеристики или условия, които биха подпомогнали тяхното разпознаване на по-ранен етап. Изключително затруднение представлява факта, че тези престъпления са предварително планирани и внимателно обмислени. Освен това деянието е извършено със знанието, съгласието или благословията на други членове на семейството, а останалите членове на общността разбират и оправдават подобен акт, което в някои случаи ги мотивира да затаят истината или да предоставят неверни данни. В хода на работата по случая при спазване на условията за обективност и всестранност на разследването се събират сведения и доказателства, въз основа на които се стига до мотива за извършване на подобно престъпление." (Полицай)

Застъпено е мнението и за косвени индикатори, свързани с демографски характеристики на предполагаемата жертва. Те са свързани с нейната възраст и етническа принадлежност.

„Косвените белези могат да са различни. Един от белезите е, когато е от определена малцинствена група и когато е на неподходяща възраст. Всичко останало се установява с гласни и писмени доказателства, най-вече гласни по време на процеса." (Адвокат)

4. Реакции, практики и процедури при подобни случаи на насилие

Реакцията и използваните практики при различните случаи са изключително важен етап, който пряко кореспондира с успешността (от гледна точка на жертвата) на предприетите мерки. При техния анализ отправна точка ще бъде типа на организацията или институцията и целевата група, с която се работи (бежанци или роми).

4.1. При работа с бежанци

При работата с бежанци определяща е ролята и сътрудничеството между различните държавни институции и организациите, имащи отношение към тяхното пребиваване и закрила в страната. При **държавните институции** водеща е ролята на Държавната агенция за бежанците към Министерски съвет и МВР. В Държавната агенция за бежанците има разписани процедури, които се следват, а в момента се разработва за техните нужди въпросник за идентификация на уязвими групи. Реакцията на МВР при получаване на информация за насилие са съобразени със законодателството в страната.

„Зависи за какво говорим. Ако говорим за хора, които са в процедура, т.е. те още не са признати за бежанци, а са т.нар „търсеци закрила“ – тогава те са на територията на Държавна агенция за бежанците. Там си има разписани стандартни оперативни процедури, които се следват. Има водещ социален експерт от центъра, в който се намира лицето. Когато става въпрос за външен адрес, се прибегва до стандартните процедури, по които държавата функционира за всеки български гражданин в случай на такова насилие.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Имахме и един проект през 2015 г., който изпълнявахме в партньорство с [име на неправителствена организация] – организация за жертви на изтезания, с която работим и досега. Жените, жертви на насилие, работят с техни психолози. Проектът ни беше изключително върху

разработването на въпросник за идентификация на уязвими групи, който да бъде въведен в системата на Държавната агенция за бежанците, в системата на граничния и миграционния контрол. Помагалото трябваше да може да идентифицира членове на такива уязвими групи във възможно най-ранен етап на техния контакт с институция от влизането им в България, защото етапът на идентификация е много важен." (Адвокат)

Организациите, чиято дейност е насочена към бежанците, открояват три нива на реакция – вътрешна (в рамките на тяхната структура), в сътрудничество с другите неправителствени организации и с държавните институции.

При вътрешната реакция се споделя за разработени въпросници, в които се сменя информация за уязвимост, както и за ясна процедура на работа. Дава се пример и с разработения от Върховния комисариат за бежанците въпросник, който може да бъде използван. Акцентира се върху ролята на преводача, който при контакт с жертвата трябва да изгради мост на доверие, без което не е възможно споделянето на дълбоко лични травматични проблеми.

„Ние имаме разработени въпросници, в които снемате цялата база данни за истории на уязвимост. Има много добри въпросници, разработени от Върховния комисариат за бежанците, които също могат да се ползват при работа. Имаме и много конкретна система за работа с оглед на бежанската процедура – подготовка, която минаваме с лицето за самото бежанско интервю, в което цялата тази история трябва да бъде систематизирана и изложена пред държавен орган." (Адвокат)

„Комуникацията, включително и с нас, става чрез превод. Имахме случай на жена от Афганистан, която чак на петата среща успя да изложи цялата ситуация на много сериозно домашно насилие и срамен брак, от който бягаше. Голяма част от пречката в комуникацията беше, че ние не можехме да попаднем на правилния преводач, за да можем да изградим мост на комуникация. Тук е изключително важна ролята на преводача. Той трябва да бъде и модератор в една много сложна социална и психологическа ситуация. В контекста на нашата правна работа по бежанската процедура самата подготовка на клиента е много

важна. Той ще участва в интервюта, съдебни заседания..., където в една публична ситуация отново ще трябва да се изправи и да изложи и защити факта на преследване и факта на уязвимост." (Адвокат)

Сътрудничеството между различните неправителствени организации е изключително важно за адекватната реакция и пълноценното оказване на помощ. Интервюираните споделят за добри практики и неформален подход на комуникация и реакция между различните организации.

„Когато ги забележим [психологическите симптоми], обикновено се опитваме да ги препратим към друга организация с психолози, които да могат да продължат работата с жената и да я стабилизират, а след това ние да продължим нашата работа с нея. При всяка една идентификация на подобна симптоматика при хората е изключително важно директното препращане към специалисти-психолози, които систематично да започнат работа с тях, да постигнат стабилизация на лицето и след това ние да продължим работа с конкретния случай на бежанска история." (Адвокат)

„Когато жените (бежанци) имат желание да общуват, ги насочвам към [име на неправителствена организация, работеща с жертви на насилие]. Те са близо до нашия офис и имаме добър контакт. Обикновено [име на неправителствена организация, работеща с жертви на насилие] подава сигнал към РПУ по местоживеене, жените предпочитат сигнала да не идва от нашата организация, за да не им забраняват да идват при нас." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Но, конкретно между нас си, все пак като организации, които работим с бежанци, си имаме неформален подход. Събираме се мултидисциплинарно, обсъждаме казуса и решаваме по какъв начин да подходим, накъде да го насочим, какви форми за подкрепа да изберем." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

Комуникацията с държавните институции е задължителна за организациите, когато се касае за нарушаване на закона и очакване за реакция от компетентните органи.

„Имахме случай на заплаха от трафик – в Турция имаше човек, който беше заплашил, че идва на територията на България и заплашваше жената, с която работехме. Така че в някои случаи трябва да се задвижат и полицейски органи. Това е голяма комплексна дейност и затова нямаме много случаи, които можем да поемем, защото те изискват огромен капацитет.“ (Адвокат)

Изключително важно е изразеното мнение, че **при по-тежките случаи на насилие няма достатъчно добри практики, тъй като няма много такива случаи и натрупан опит.**

„Няма достатъчно случаи, за да има добри практики. Първият случай на жена, получила международна закрила на основание „насилие, основано на пола“, беше африканка от Гвинея, като това беше първият случай на съдебно-медицинска експертиза за генитално осакатяване в България. Този път не е извървян, нямаше все още добри практики. Тя получи закрила, на основание, че ако се върне с детето си в страната си, детето ѝ ще бъде подложено на същото.“ (Експерт в международна организация)

4.2. При работа с ромите

При работа с ромите се срещат няколко основни вида насилие, свързано с честта – **към дете в риск (ранни принудителни бракове) и към пълнолетни (домашно насилие и основано на пола)**. Опитът при тези случаи е много по-голям, има установени процедури за реакция, методически указания. Има разработен и добре функциониращ Координационен механизъм, в който са разписани отговорностите и взаимодействията. Интервюираните представители на държавни институции и организации предприемат нужните действия в зависимост от конкретния казус. Когато се касае за дете в риск, специфичните държавни институции са Държавна агенция за закрила на детето и съответната регионална дирекция "Социално подпомагане" към Агенцията за социално подпомагане. Други институции с отношение към престъпленията свързани с деца са Детска педагогическа стая и училищата. Независимо дали е дете или възрастен, сигнализирането към полицията е задължително по закон. Отношение към този процес

имат съда и прокуратурата. Често при такива казуси взимат участие и неправителствени организации, които осигуряват материална и психологическа подкрепа.

„Имало е случаи, в които сме сезирали АСП – ДСП – ОЗД, ако е дете в риск. Понякога има и майка и дете, които търсят закрила и трябва да са настанени в дом за социална подкрепа. Когато става въпрос за домашно насилие, се сезират Районен съд, полиция, прокуратура, за да се издаде по най-бързия начин заповед за незабавна защита.“ (Адвокат)

„Когато се касае за непълнолетни и малолетни лица, ние получаваме сигнали от различни институции и сме длъжни да информираме Закрила на детето, ако това не е направено. Задейства се Координационен механизъм, който в нашия град е изключително работещ, след което се работи в посока здравеопазване, образование, социални помощи.“ (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Имаме поставено методическо указание при всеки сигнал в ДСП, задължително да се сезира районната прокуратура, която е компетентният орган за произнасяне – относно наличието и данни за образуване на наказателното производство, както и да се предприемат мерки за закрила. Проучват се доколко адекватни са грижите, които се полагат от дете на дете (ако малолетната или непълнолетна има родено дете). Предприемат се мерки за прецизиране на сигурността и безопасността на средата.“ (Социален работник)

„При проучването колегите работят с всички институции – МВР, прокуратура и всеки ангажиран по случая. Когато постъпи сигналът, в 10 дневен срок се събира информация от всички тези източници – разговори с детето, семейството, съседи, училище, детска градина, личен лекар и всички, които са ангажирани по случая. В рамките на този срок се анализира цялата информация, и ако се констатира риск, се предприемат действия. Ако детето е малолетно или непълнолетно, случаят се наблюдава до навършване на 18 години. Ако продължава да не е отпаднал рискът, понякога наблюдението продължава и след това.“ (Социален работник)

За ранните бракове сигнализируют всички, комуникиращи пряко с жертвите. Това са лични лекари и гинеколози, учители. Изключително важна е ролята на здравните медиатори, които са посредник между жертвите и институциите. Тяхната дейност е свързана с картографиране на мястото и оценка на риска при различните семейства и момичета. Превенцията е друг изключително важен аспект от работата им.

„Специално за пълнолетни и малолетни бременни майки си имаме регламентиран срок за проучване. Събират информация от всички източници – среда, семейство, училище, училищен лекар, съсед, кметствата по селата и т.н. Отваря се работа по случай и при необходимост се насочва към доставчик на социална услуга, сигнализира се районна прокуратура за съжителството или бременността, ако има такава. Поддържа връзка и с личния лекар или гинеколога в зависимост от случая. Понякога се налага да оказваме съдействие за записване на децата, родени от непълнолетните майки при личен лекар.“ (Социален работник)

„Понеже обучавам здравни медиатори, които работят в ромска общност и работим с колеги, които преглеждат на терен, винаги сме си говорили теоретично как трябва да реагират, ако видят нещо такова [ранен брак]. Примерно колегите гинеколози знаят, че ако при тях дойде момиче, което е бременно или има някакви гинекологични проблеми, което е женено и трябва да забременее, а то е малолетно, те трябва да уведомят ОЗД – Отдел за закрила на детето, което е подразделение на местните структури. И това е нещото, което казвам на хората по време на обучението, което вода – ако медиаторите видят или разпознаят такъв случай на насилие да знаят на кого да се обадят, т.е. ако става дума за непълнолетен – в ОЗД. Също могат да търсят Държавна агенция за закрила на детето, на горещите телефони за насилие. В зависимост от населеното място, като ми се обади човекът, мислим на коя неправителствена организация могат да се обадят, за да може да тръгне случаят – [име на неправителствена организация, работеща със жертви на насилие] и въобще, който се занимава с това според мястото. Но ние по принцип в нашата работа имаме същия алгоритъм – ако някой заподозре, че има нещо такова, бихме се обадили на някой от

партньорската мрежа – организации, от тези, които споменах." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

„Здравните ни медиатори имат много ясна представа кои са рисковите момичета. Ние на това ги обучаваме – да знаят къде са рисковите семейства, кое момиче потенциално би могло да бъде рисково, от кое семейство... Това е първото нещо, което правят при започване работа на терен. Те правят картографиране на мястото и преценяват кои са най-рисковите семейства. След това преценяват кои са най-рисковите момичета, които обикновено отпадат от училище на базата на рисковите фактори. Тези фактори са известни – многодетни, социално слаби и т.н. Медиаторите са много полезни, защото работят превантивно със семействата и обикновено са във връзка с учителите, с родителите и с общината. Така че всички тези институции знаят за проблемите. Обаче медиаторът е посредник в самата общност и не е негова работа да докладва." (Здравен медиатор)

В работата на полицията има ясна процедура на действие, но се отчита като недостатък липсата на чек лист за оценка на риска. Неговото изготвяне е планирано и ще обхваща случаите на домашно насилие.

„За съжаление няма чек лист за оценка на риска. Предвижда се да се изготви такъв за случаите на домашно насилие, като се надявам той да може да се прилага и при тези казуси [за насилие в името на честта]. Не съм прилагала подобна процедура, но трябва да се изготви докладна записка от патрула, посетил сигнала, след това полицейският инспектор (кварталният) посещава семейството, за да получи допълнителна информация и снее сведения от родителите и момичето. Всички събрани материали се изпращат в прокуратурата с мнение за образуване на досъдебно производство." (Полицай)

5. Действия за помощ и подкрепа на жертвата

Действията, чрез които се помага на жертвата, включват правна, материална, психологическа и образователна помощ. Често те вървят ръка за ръка и целят комплексно преодоляване на проблема.

„Ако ми се наложи да работя по такъв случай, първото, което ще направя, е да разясня на момичето което се явява жертва, че тя също има права и въпреки, че се страхува от семейството си можем да я защитим. Ще я насоча към неправителствена организация, разполагаща с кризисен център, консултация с психолог и задължително медицинска помощ (тъй като може да е била изнасилена). След това социалните служби (ДСП) съвместно с Държавна агенция за закрила на детето следва да я поемат и настанят в приемно семейство (ако е под 18 години), което да се грижи за нея, да посещава училище, да има дом над главата си и реално шанс да продължи нормално живота си.“
(Полицай)

Най-базовата **правна помощ**, която се оказва на жертвите, е запознаването им с техните законови права. Правната помощ включва юридическото подпомагане при развод, бежанска процедура, но далеч не се ограничава само до там. Съдействието обикновено е по-широко, наричано „кейс-мениджмънт“ и обхваща подкрепа в комуникацията с други институции – подслон, закрила, хуманитарно подпомагане, свързване с работодатели. Това са фактори, които спадат към **материалната помощ** и целят осигуряването на базови блага.

„Във всички случаи, при които жертвата на извършеното престъпление е останала жива, следва да ѝ бъдат разяснени нейните права, както и какви са възможностите пред нея, за да бъде изведена от тази среда.“
(Полицай)

„Освен правната консултация, другите начини за подпомагане са насочването в случай на нужда към други услуги на съответните организации, с които работим. В тази деликатна работа се опитваме да използваме така наречения „кейс мениджмънт“ подход, който излиза малко по-широко извън правното подпомагане. Подходът включва малко по-голяма регулярност на комуникация с кейс-мениджъра, който

се занимава с конкретен случай и подпомагане на лицето в контактите му с многото разнообразни държавни институции и структури, с които е свързан неговият казус. Идеята за кейс-мениджмънта е овластяване на лицето, така че то да взема адекватни решения за собствения си живот в дългосрочен план и да се подпомогне комуникацията с различните партньори – държавни институции, неправителствени организации, граждански общности, които дават голяма част от помощта." (Адвокат)

„Имаме и работодатели... почти 50% от жените си намират работа, освен това в момента имаме недостиг на работна ръка." (Адвокат)

Психологическата помощ цели преодоляване на психологическите проблеми – страхове, депресии, липса на самоувереност и самочувствие. Целта е комплексът от помощ към жертвата да я превърнат от лишена от правото на личен избор в активна личност със самочувствие и позиция.

„Тази жена, от състояние на крайна уязвимост, успя да премине дълъг път и в момента да бъде активна и да помага на други като нея." (Адвокат)

Образователните проблеми са свързани със спирането от училище и са предпоставка/ индикатор за ранните бракове. Работата с цялото семейство и със момичето целят продължаване на образователния процес.

„Гледаме поне да ги изкараме до 12 клас... С тях работи педагогически съветник – с детето и родителите или членове на семейството. Издирват се други близки, ако родителите са в чужбина." (Учител)

Въвличането на семейството, когато това е възможно, е изключително важно за постигането на по-добри резултати и превенция. За съжаление, това е по-скоро изключение, отколкото практика.

„Ако не е подаден сигнал, карам самото семейство да подаде заявление към ОЗД, за да се работи с това семейство с цел подкрепата му. Иначе аз трябва да подам сигнал, което не е по-добър вариант, а по-добре е

те да подадат заявление към ОЗД, за да се работи с тях." (Здравен медиатор)

6. Пречки при работа с този тип насилие

Пречките при такива случаи са процедурни, законодателни и личностни.

Законодателните пречки при бежанците се свързват не толкова със самото законодателство, а с начина на приложението му и трудностите за получаване на статут. Проблемите се свързват със забавяне във времето/ или неполучаване на бежански статут. Липсата на документ за такъв статут оставя бежанците в уязвима позиция.

„Основното затруднение е начинът на приложение на законодателството, защото всичките тези силно нарушаващи човешките права практики са абсолютно основание за предоставяне на закрила – било бежанска, било хуманитарна. Начинът, по който се прилага бежанското законодателство, за съжаление, в България е твърде рестриктивен и твърде често клиенти с подобна симптоматика на тежки преживявания нямат шанс да получат статут... Това трудно приложение на законодателството в контекста на бежанско производство в България е може би най-голямата пречка, с която се сблъскваме и е най-голямата причина за вторичната миграция.“ (Адвокат)

При ранните бракове или съжителство се чуват мнения „за“ и „против“ увеличение на наказанията, предвидени в закона. Повече са мненията в подкрепа на по-строгите наказания, а аргументите им са свързани с вратички в закона и налагането към момента на глоби, а не затвор за виновните. Също така се апелира за по-строга наказателна отговорност за родителите, които се разглеждат като първопричина за това явление.

„Затрудненията се пораждат от вратичките в закона, върху които трябва да се работи и да бъдат наложени по-строги мерки. Трябва да има по-строги наказателни мерки. На такива лица трябва да им бъдат наложени

наказания „лишаване от свобода“, а не да бъдат освобождавани от наказателна отговорност само с административно наказание „глоба“. Ако родителите също имат участие и не са се възпротивили на дадено ранно съжителство, те също в момента подлежат на административно наказание „глоба“, която е 1000 лв. и с това се приключва наказанието.

Има случаи, в които извършителят [пример: брак на пълнолетен с непълнолетна] може да се освободи от наказателна отговорност, ако сключи брак със жертвата. В такъв случай той пак се подвежда под отговорност, но в най-лошия случай се отърват с 1000 лева глоба." (Адвокат)

„Трябва да се помисли за по-строга наказателна отговорност за родителите. Дори и момчетата в ромската общност не ги питат дали искат да се оженят за даденото момиче. Това е насилие върху двете деца, само защото двата рода са сключили сделка да ги оженят, защото традициите са такива.“ (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

Процедурните пречки обхващат по-широк кръг проблеми – по-добра координация между институциите с цел превенция; при спиране посещаването на училище реакцията се забавя и трудно координира, защото се изпада в бюрокрация, бумажина и ангажиране на много институции, чието координиране е трудно. При работата с ромите се предлага да има повече неправителствени организации, които да комуникират с тях. В момента големият брой ранни бракове е отговорност на малък щат служители в държавни институции. Апелира се за повече центрове и услуги, както и ограничаването на текучеството на специалисти, занимаващи се с тези проблеми. Трудност представлява и нагласата сред част от специалистите в институциите, че ранните бракове/ съжителство са традиция, а не престъпление.

„Институциите все повече работят, но все пак е необходима по-добра координация. Следва да има повече координация с цел превенция и повече неправителствени организации, които да комуникират с уязвимите групи. Добра координация между институции и организации, за да се наблегне върху рисковите фактори и причините.“ (Адвокат)

„По-скоро големият брой такива случаи (ранни бракове) и малкият щат на хората, които работят по тях. Не успяваме в детайли да обърнем внимание в редки случаи, защото нямаме физическата възможност. Не казвам, че не обръщаме внимание на сигнали, а че всеки има определен капацитет, който може да поеме. Използваме до голяма степен доставчиците на услуги, които са ни от помощ.“ (Социален работник)

„Голям проблем е липсата на услуги като цяло. Това касае и случаите на домашно насилие и жертвите на трафик. Центровете са малко, бройките – лимитирани, случаите са много повече от възможностите на съответните услуги. И още – наистина специалисти има, но текучеството е огромно. Заплащането в тази сфера е изключително ниско и няма как хората да се мотивират и задържат дълго време, а и да си вършат работата качествено. Така че това също е проблем.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Чувала съм от специалисти: „А бе аз знам, че трябва да докладвам, знам, че трябва да стигне до прокурора, обаче то такива са техните традиции“. А това не е вярно, това не е правилният подход.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

При личностните пречки, на преден план излизат проблемите, свързани с жертвите на насилие в името на честта. Когато става дума за **бежанци**, проблемите са – непознаването на езика, финансовите трудности и непознаването на българското законодателство, което се отличава от това на страната, от която идват. При **ромите** се дават примери за нежелание от страна на жертвите да получат помощ, недоброволно сътрудничество и неразбиране, че им се оказва помощ. Ако има такава мотивация, то често тя се губи поради финансовите затруднения и започнатото не се довежда докрай.

„Понякога жените решават да се разделят с мъжете, но във финансово отношение нямат доходи, трудно е, докато се съвземат и започнат да работят и разчитат на себе си. Няма места за настаняване, за работа... За една жена чужденка е много трудно да научи български език, да се оправя сама в живота и да разчита на себе си. Трудно е да работи и да гледа сама децата си. Често мъжете заплашват жените, че ако говорят, ще им вземат децата. В техните страни децата принадлежат на мъжа.“

Ако жената не е излизала от дома, тя не знае, че тук законите са други и се страхуват, че ще загубят децата си. Ние работим с тях, обясняваме им, че законът в България не е като при тях и така ги успокояваме." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Да, определено колегите срещат трудности. Ние работим с недоброволни клиенти, които не съзнават това, което правят и се прави за тях. Колегите ни често са били заплашвани, обвинявани и т.н. Хората често не съзнават, че това е в името на тяхната защита и подкрепа. Много често клиентите не желаят да посещават услугите, налага се издаване на задължителни предписания, въпреки това пак не ги ползват и не разбират, че е за тяхно добро и подкрепа. (Социален работник)

„Най-голяма пречка е немотивираността да се стигне докрай. Но е напълно разбираемо. В най-добрия случай ще престоиш 6 месеца в услугата. Как ще се отърсиш от всичко, което си преживял, особено ако нямаш работа и подслон? С 600 лв. как се излиза на квартира, как се плащат сметки, как се гледат малки деца? Невъзможно е да се случи финансово! Икономическата зависимост е най-голямата пречка за жената да стигне докрай." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Трудностите, предизвикани от извършителя на насилието, основано на честта не се извеждат на преден план от експертите и това е разбираемо от гледна точка на това, че целият процес е насочен срещу насилниците и е нормално те да създават пречки. Интерес представлява **позицията на общността**, която се противопоставя на институциите и оказва натиск върху жертвата.

„Проблем е и укриването на информация от страна на клиентите – например кроят момичето и не казват къде е. Това ни забавя." (Социален работник)

„Идвайки в България, самата общност в РПЦ-то, директно започна да я дискриминира и насилва. Идвайки от уязвима група, попадайки в РПЦ се озоваваш сред хора от твоята общност и те те съдят и вървят със своята нормативна база. Африканките например се страхуват от други

африканки, защото жените от техните общности не се подкрепят. Те започват да те наблюдават и да те съдят..." (Експерт в международна организация)

IV. ДОБРИ ПРАКТИКИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЕНИЯ И ПРЕВЕНЦИЯ

1. Конкретни стъпки за превенция

Най-ключовите фактори за превенция, за които говорят всички експерти, е информираност и образование. Те обхващат различни аспекти и целеви групи, но се извеждат на преден план. **Информираността трябва да бъде насочена към цялото общество, към институциите и служителите им ангажирани с тези проблеми, към маргинализираните групи, към родителите, потенциалните жертви и насилници.** Така ще се постигне по-висока чувствителност и неприемане на насилието в името на честта на всички нива. Като форми за постигане на по-висока информираност се разглежда на първо място образоваността, повишаване на сексуалната култура, запознаване с правата и законите, по-строги законови санкции. Работата с уязвимите групи освен през училището преминава и през различни кампании, информационни материали. Служителите, сблъскващи се с различни форми на насилие, трябва да са по-добре обучени, с повече наръчници, помагала и въпросници за идентифициране и реакция при тези случаи.

„Това, което се опитваме да правим с колегите, е превенция и информация. Трябва да се говори по въпроса, да не се замита под килима, а да се говори за тези неща открито в семейството, в общественото пространство, в училище, с младите хора, с родителите и т.н. Да се създаде чувствителност и да има нулева толерантност към проявите на насилие, включително и в уязвимите общности. Мечтая си хората, като се сблъскат с подобен проблем, да не си траят, а да сигнализират.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

„Промени в образователен аспект, за да не се отказват да учат тези деца. Работа с родителите, за да променят възгледите си. Повече взаимодействие с институциите по отношение на тези общности.“
(Адвокат)

„Трябва да се образуват поне до 18 години. По отношение на родителите, едно поколение поне ще се жертва, защото тези, които не са образовани, не държат и децата им да са. Ако успеем да образуваме децата на тези необразованите, значи, че тяхното поколение има шанс да е по-добре и да имат минимум средно образование.“ (Учител)

„Информационни кампании, образователни програми, по-строги санкции за родителите, превантивна работа в ромските училища, въвеждане на обучение по сексуално и репродуктивно здраве, законодателни промени – спиране на детски и социални помощи и други мерки.“ (Полицай)

„И трябва да има една по-широка обществена информираност за тази проблематика, която ще повлияе върху държавните институции и начина, по който те работят. Обучение за всеки конкретен проблем, за характера на този проблем в страните на произход. Обучение на служителите, които извършват преценката и работят директно в тази сфера с жертвите на насилие. Стриктно въвеждане и прилагане на идентификационни помагала в момента, в който се идентифицира такава симптоматика и препращане към съответните по-специализирани организации и услуги.“ (Адвокат)

2. Възможности за работата с извършителите

Работата с извършителите се определя като трудна, но необходима. Предизвикателството идва от това, че самият насилник не възприема деянието си като нещо лошо. **Промяната в мисленето и ценностите му преминава през по-меки форми, включващи образователни елементи и информиране за законодателството и възможните санкции, както и по-твърди форми като изтърпяване на по-тежки наказания.** Промяната е трудна и поради

факта, че самото общество и в частност общностите, към които извършителят принадлежи не възприема подобно поведение достатъчно критично или за тях е нормално.

„По правило те изобщо не се приемат за виновни. За тях това е традиционна норма. Мъжът в традиционните семейства има право на странични връзки, може да осъществява насилие и после да не носи отговорност.“ (Здравен медиатор)

„Другото, което правим, е да информираме мъжете, че такъв тип практики са наказуеми в България. Това дава някакъв план за сигурност.“ (Експерт в международна организация)

„Задължително следва да се извършват професионални интервенции по отношение на установените извършители на подобни деяния, като следва да бъде подчертана изключителната трудност при опитите за промяна на мисленето и поведението им, особено на по-възрастните – баби, дядовци и родителите на „младоженците“.“ (Полицай)

„Да се организират по-широки програми, в които те да бъдат предварително информирани какво значи насилие, какви са неговите прояви, за да могат самите те да се разпознаят в профила на насилник.“ (Адвокат)

„Това е много трудно (работата с извършителите). В България виждаме как обществото реагира и на Истанбулската конвенция. Обществото е с нагласата, че това е нормално, жената сама си го предизвиква. Ние като общество, което не е дори достатъчно религиозно като нация и имаме претенция към Запада, трябва да се информираме повече за проблема. Виждаме, че никой не реагира, когато съсед чуе съседа си да бие жена си, пък камо ли да се поинтересува, че хора с друга религия имат някакви проблеми и т.н.“ (Журналист в онлайн медия)

Много често се приема в обществото, че жертви на насилие в името на честта са само жени. В настоящото проучване обаче експертите дават конкретни примери с бежанците, в които **жертвата е мъж**. Този аспект се пренебрегва и съответно работата с техните насилници остава на заден план. Към това трябва да се добави, че при ранните бракове

жертви са и двамата непълнолетни младоженци, единият от които е мъж.

„Мъжът обикновено се разглежда в ролята на насилник, а не като жертва. Не се говори, че тези мъже също преживяват някакви неща и за това не се говори. В големите РПЦ-та, когато има големи потоци от хора от различни общности в етапи на криза, има насилие подобно на затворническото насилие. По-възрастни мъже „сингли“, които подчиняват по-млади момчета през това. За това също няма достатъчно данни, защото всички тези неща са обвити в много срам и болка и разговорите са сложни и трудни.“ (Експерт в международна организация)

3. Подготовка на експертите, работещи по случаи на насилие в името на честта

Различни са оценките за нивото на подготовката на работещите по такива случаи. Въпреки различните оценки, общо е констатирането на **необходимостта от повече обучения, обмяна на опит, изготвяне на помощни материали.** Повишаването на квалификацията се възприема като необходимост, тъй като целевата група (независимо дали става дума за бежанци или роми) не се познава поради нейната нееднородност, различните типове ситуации и проблеми. Насилието в името на честта не е приоритетно при комуникацията с бежанците и остава на заден план.

„Има и добре подготвени специалисти, но има и такива, на които не им е там мястото и не са добре подготвени. Добре е да има повече семинари и обучения на социални работници, адвокати, медиатори. В ДАЗД има много добри специалисти, както и в нейните отдели, но има и такива, които нямат опит. Трябва да има обучения на по-младите кадри.“ (Адвокат)

„Хората, които познавам, са обучавани на тази тема и знаят за това. А като възможност за подобрене: По-тесни обучения в тази посока.“ (Изследовател)

„Искам да вярвам, че е така, но се съмнявам, защото дори аз неотдавна чух, че съществува такъв термин [насилие, основано на честта]. Не знам дали, ако жертва се обърне към полицията, ще ѝ бъде обърнато адекватно внимание, дори и да попадне на жена полицаи.“ (Журналист в онлайн медия)

За съжаление, открай време, когато се говори за уязвимост, основно фокусът е върху непридружени непълнолетни, самотни майки, бременни жени и хора с някакъв сериозен недъг или болест. Тази фина категория на насилие [насилие в името на честта], която не е забележима на пръв поглед, обикновено се пропуска. Т.е. и в контекста на проектите за особено уязвимите групи, тази група уязвимост, свързана с престъпление на честта, домашно, физическо и сексуално насилие, остава не особено покрита. Затова си мисля, че трябва да има повече информация, повече образование, повече специфично обучение в тази конкретна сфера. (Адвокат)

Образователната подготовка на специалистите, които работят по такива случаи, също се оценява като нуждаеща се от подобрение. Налице е текучеството на кадрите, което води до по-висок дял на хората без опит. Трупането на опит е проблемно и поради по-малкото случаи с бежанци.

„Важно е да се работи с университетите и хората, които се обучават в хуманитарните профили – психология, образование, социална педагогика и социални дейности и др. Всичко ще е в полза за справянето с проблема. Има какво още да се желае. Мисля, че в образованието също трябва да се наблегне и да се надграждат знанията на педагозите, а не само да се влиза в образованието и да се преподават уроци.“ (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Вярвам, че има достатъчно семинари и обучения на такива теми. Дефицитите са генерално за цялата социална система! Не мисля, че има достатъчно персонал. Хората, които работят са малко. Текучеството е голямо.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„За опита, който имам до момента, не съм сигурна, че тук имаме достатъчно опит, механизми, професионалисти, социални услуги и законова база, за да се погрижим за месното население. Всичко все още е на много ранен етап. Хората не разпознават и не разбират на всички нива, става дума и за специалистите в областта.“ (Експерт в международна организация)

Отчита се необходимостта от повече специалисти, които са част от рисковата общност и от една страна познават повече нейните специфики, а от друга, ще бъдат приети по-лесно.

„Много малко хора работят вътре в общността. Малко се използва ресурсът на самата общност. Трябва да се работи върху промяна на менталитета на общността.“ (Здравен медиатор)

„Без вътрешен човек в тези общности не става. Ако искаме да направим пробив някъде, ти трябва човек от общността, който да ги убеди, че това, което се прави за тях, е правилно и ще го послушат.“ (Учител)

4. Взаимодействие между институциите

Взаимодействието между институциите се оценява положително. При работата с бежанците са разработени и функционират различни платформи, в които отделните институции и неправителствени организации споделят опита си и взаимодействат при решаването на конкретни казуси. Споделя се за случаи, при които съвместната работа между държавните институции и неправителствените организации са задължителни, тъй като преводачите се осигуряват от неправителствения сектор.

„Като цяло съм доволна от взаимодействието между институциите.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

„Бих казала, че има развитие. Има едно по-високо ниво на стиковане на действия и вътрешна информация, споделяне и препращане, което се забелязва. Има няколко координационни групи, които в пика на бежанската вълна през 2015-16 г. бяха установени и все още

функционират. Има месечни координационни срещи в Държавната агенция за бежанците на ул. Мария Луиза. Там всички неправителствени организации могат да се срещнат с представители на Държавна агенция за бежанците. В този контекст могат да се повдигат и въпроси за конкретни случаи. Върховният комисариат за бежанците има една интеграционна група пак с неправителствени организации и с представители на Държавна агенция за бежанците, която месечно организира срещи в техния офис. Отделно има така нареченият „протекшън уъркинг груп“. В нея участват повечето юридически организации за правна помощ, Червеният кръст, Каритас и др., които също предоставят консултиране. Всичко това са възможни платформи, на които организации могат да споделят опита си при възникване на проблеми, които се срещат и да се повдигат конкретни казуси, по които да се работи. Мисля, че вследствие на тези новоорганизиранни канали има и подобряване на комуникацията вътре в неправителствения сектор, което е изключително важно. Разбира се, винаги има нужда от още, което да се случва." (Адвокат)

„Така че като цяло без нашата колаборация няма как да се случат нещата, просто защото държавата зависи много от преводачите на неправителствените организации. Нашите социални работници са лица от средата на имигрантите и бежанците и съответно владеещи езиците на тези хора." (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

При работата с ромите взаимодействието на институциите е регламентирано, но има и критики, свързани с прокуратурата, отдел „Закрила на детето“ (ОЗД) към АСП (недостатъчна ангажираност с проблемите, свързани с ранните принудителни бракове) и полицейското присъствие (интегриране на полицаи в екипите за работа с роми и повторни посещения при жертвите на насилие). Въпреки това позитивните оценки доминират.

„Начинът, по който следва да работят отделните институции в тези случаи, е регламентиран в Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаите на деца, жертви на насилие или в риск от насилие. Съществува и действа адекватна законова рамка.

Проблемите по-скоро възникват при прилагането на законодателството с цялата му сила, както и при определянето на конкретните нужди на отделния индивид, станал жертва на подобно престъпление, особено когато същият/ същата е в крехка възраст и безпрекословно се доверява на решенията на своето семейство." (Полицай)

„Прокуратурата и институциите, а много често и ОЗД, си затварят очите пред този проблем (ранните бракове), който в нашия закон е определен като престъпление. Става дума за малолетни момичета! Дори, когато има подадени сигнали до прокуратурата, тя по никакъв начин не реагира, няма заведени досъдебни производства. Това е масово явление, особено в по-малките общини. Санкциите, които са определени в закона, са минимални. Санкцията е пробация, и то когато мъжът е пълнолетен. Това е несериозно и общността не го приема като наказание. В много редки случаи има и някаква глоба." (Здравен медиатор)

„Имам усещането, че на моменти е игра на тенис и всеки прехвърля топката на другия и казва: „Това не е наше задължение, това е на едичкой си." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

„В нашия град нещата са на добро ниво. Бих казала, че добре си партнираме по дадените сигнали." (Експерт в неправителствена организация, занимаваща се с домашно насилие)

„Твърдо мога да заявя, че имаме институционална подкрепа от всички на местно и областно ниво. Кметовете, кметските заместници, полицията, пожарната в някои случаи на заключване и заплахи от самозапалване, местният омбудсман... Стига да има някаква „вратичка", институциите сами ще ни я посочат и ще я използват. Разбира се и Дирекция „Социално подпомагане" с нейните отдели ни съдейства. Социалните доклади се правят на терен, а не формално по документи и то в рамките на 24 часа." (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

„Добре си взаимодействаме с институциите. С годините сме си изградили добри отношения. С лекарите също е така. Често ни търсят

от болничните заведения за майка, която издирват, за да си вземе детето." (Социален работник)

5. Оценка на законодателството в България по отношение на случаи на насилие в името на честта – пречки и възможности за подобрене

Законодателството в България се оценява от интервюираните експерти преобладаващо положително. Критики има, но те са насочени повече към прилагането на законите, отколкото към тяхното качество. Основните конкретни предложения за законодателни промени са свързани с по-строгите наказания при ранните бракове и приемането на Истанбулската конвенция за ограничаване на домашното насилие.

При професионалистите, **работещи с бежанци**, доминира разбирането, че проблемите идват не толкова от законите, колкото от тяхното прилагане. Проблематизира се качеството на бежанската оценка и в тази връзка се предлага приемането на алтернативна разпоредба в случаите на отказан бежански статут, за да може да се издават идентификационни документи. Говори се за недостатъчната чувствителност на законодателството по отношение даването на закрила. Всички тези ситуации на несигурност, в които изпадат бежанците, оставят на заден план преживяното от тях насилие и възможностите за търсене на помощ. Проблем, свързан с изпълнението на законодателството, е липсващата или забавената реакция от страна на полицията, в случаите когато жертвата сама потърси закрила.

„От гледна точка на бежанското законодателство мисля, че това вече е кодифицирано. От моя гледна точка основният проблем е приложението в практиката, в изпълнението на национално и европейско ниво на норми, които съществуват в законодателството ни, но за съжаление, не се прилагат ефективно или адекватно в голям брой от случаите. Необходимо е да има алтернативна разпоредба, спрямо която те да могат да имат идентификационни документи. Това ще спомогне за

тяхната интеграция и техният достъп до конкретни услуги, от които се нуждаят... Отново ще акцентирам, че за мен основният проблем е качеството на бежанската преценка." (Адвокат)

„Българското законодателство все още не е чувствително. Не разпознава тези случаи, в които има нужда да се даде закрила на това основание. Ако кажем, че това е общностната норма и кажем „Ами те всички са си така. Не можем на всички да дадем закрила." Има случаи, в които в резултат на тези норми в общността се извършват престъпления и тогава има основание на човек да му бъде предложена закрила." (Експерт в международна организация)

„Когато ние, като организация подаваме сигнал полицаите реагират много бързо, защото ние осигуряваме и превода, имаме културни медиатори, които говорят на езика на страната – арабски или фарси." (Социален работник)

Експертите, които **работят с роми**, коментират предимно ранните бракове. Различните мнения се фокусират върху необходимостта от по-бързо производство и реакция при идентифицирането на такива случаи, както и прилагането на законите в по-строгите им форми. Инициират се законодателни промени, целящи по-пълното обхващане на този проблем, преминаващи през по-високи наказания от налаганите в момента административни глоби. В защита на законодателството са аргументите, че проблемите са свързани с разбирането на някои длъжностни лица, че това са традиции, а не престъпление и в съпротивата оказвана от самата общност.

„Не мисля, че има законодателни пречки и законодателството ни не е лошо. Следва да се постави акцент на контакта между различните институции и бързата реакция в някои случаи. Би могло да се промени нещо и в законодателството, но не смятам, че там се корени проблемът. При ранните бракове е добре да има едно по-бързо производство, защото в някои случаи не е толкова бързо, колкото ни се иска, за да може да бъде помогнато на жертвата и да бъде преустановено извършването." (Адвокат)

„Законодателство има, но трябва да се прилага да се прилага в по-строгите му форми. Една пробация не е достатъчна. Случвало се е въпреки всички наши усилия, както и на прокуратурата те да продължават да съжителстват и в последствие да раждат по още 2–3 деца.“ (Социален работник)

„Нашият закон сега работи добре и дава резултати. Винаги има какво да се желае...“ (Адвокат)

„Проблемът не е толкова законодателен, колкото в изпълнението, в спазването на нормативните разпоредби, които следват от закона. Пречи ни разбирането: „Имаме си закона, но такива са техните традиции!“ Затова минават между капките и им се разминава.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с роми)

Неприемането на Истанбулската конвенция се разглежда като основен законодателен проблем, заради който **не се ограничава домашното насилие.**

„Истанбулската конвенция не се прие и домашното насилие си остава като нещо, което е доброволно... Не е като изнасилването, което подлежи на Наказателния кодекс. Домашното насилие си остава нещо, което е на доброволни начала и жертвата трябва да подаде жалба срещу извършителя, за да може да се започне някаква досъдебна процедура.“ (Експерт в неправителствена организация, работеща с бежанци)

V. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Изводи и препоръки по отношение на разбирането на експертите за насилие в името на честта

- Понятието „насилие в името на честта“ е сравнително нова концептуална рамка за осмисляне на определени форми на жестокости или злоупотреби, които се легитимират с традиции и културни норми. **Настоящото проучване установява, че експертите нямат единна позиция по отношение на това какви феномени се включват в понятието „злоупотреби в името на честта“.**
- Интервюираните специалисти разглеждат като форми на насилие в името на честта широка палитра от явления – както психически прояви (социална изолация, психологически тормоз, контрол над сексуалната активност на член от семейството, изнудване заради зестра), така и физически принуди и жестокости като принудителен брак, изнасилване, различни форми на сексуално насилие, генитално осакатяване на жени, трафик на хора и убийство на честта.
- Понятието „насилие в името на честта“ обобщава в себе си различни по характер злоупотреби. Според движещия мотив за извършването им, условно можем да ги разделим на два вида – с цел превенция на нежелано поведение или с цел санкция на действия, които вече са нарушили семейната чест. **Тези два вида злоупотреби предполагат различни стратегии за борба. Докато при проявите на насилие с цел превенция от първостепенно значение са информационните кампании за повишаване на общественото съзнание, то при формите на насилие с цел санкция, водещи следва да бъдат наказанията за извършеното насилие.**
- За успешната борба със злоупотребите в името на честта в страната важна предпоставка е експертната общност да

осъзнае спецификите при това насилие. Позитивен е фактът, че според мнозинството от интервюираните експерти има ясни разграничителни линии между домашното насилие и насилието в името на честта. Въпреки това специалистите от институциите, работещи на терен, като цяло не са запознати с насилието в името на честта и не са в състояние да идентифицират подобни случаи в практиката си. **Добра практика в тази насока би било взаимодействие с институциите и по-специално структурите на полицията, АСП и здравните медиатори, за да се постигне по-висока информираност сред тези специалисти.**

- Най-големи разногласия между експертите предизвикват ранните принудителни бракове и по-„невидимите“ форми на насилие в името на честта – физически принуди или психически натиск или насилие. Същевременно, според оценките на експертите ранните принудителни бракове и свързаните с тях злоупотреби като контрол на сексуалността, психологически тормоз и др. в България са най-разпространената форма на насилие в името на честта. **Следователно, сред експертната общност следва да се изгради по-широк консенсус и информираност за насилствеността в тези бракове. В противен случай поради различната позиция на експертите ранните принудителни бракове могат да се окажат „препъни камък“ в битката с насилието в името на честта в България.**
- Нарастващият брой случаи на насилие в името на честта, включващи и други държави освен България предполагат работата по превенция на „по-невидимите“ форми на насилие в името на честта, за да не се стигне до по-тежките проявления като трафика на хора.
- Тъй като насилието в името на честта е културно обусловено, експертите много по-лесно го дефинират и идентифицират, когато говорят за други държави или социални групи, които не са

присъщи за България – страните от Близкия Изток, Африка, търсещите международна закрила в България. **Това показва и колко трудно е да се води борба с подобен тип насилие. Като живеещи в определено общество, хората са в много по-ниска степен склонни да разпознават злоупотребите в името на честта сред социалните групи и културните традиции на обществото, в което живеят.**

- Ако при борбата с подобен тип насилие не се постави ясен фокус върху по-разпространените форми и злоупотреби и не се работи директно с рисковите групи, съществува риск да се подцени неговата сериозност в обществото. **Затова следва да се изработят стратегии за борба с формите на насилие на честта, срещащи се в страната.** Така например, за България проблем представляват ранните насилствени бракове, а не заливане с киселина поради посрамване на семейната чест.

Изводи и препоръки по отношение на разпространението на формите на насилие в името на честта

- Макар и като цяло да се въздържат от изказване на твърда позиция, **повечето от интервюираните експерти са на мнение, че злоупотребите в името на честта в страната не са широко разпространени, а са по-скоро присъщи на затворени и маргинализирани социални групи. Две подобни рискови групи са ромската общност, бежанците и търсещите закрила лица в България.** Момичетата между 16 и 18 годишна възраст от подобни затворени, изолирани и маргинализирани общности са в най-голям риск да пострадат от насилие в името на честта, следвани от непълнолетните и малолетните лица и икономически зависимите жени.
- Интервюираните експерти са единодушни, че **мъжките фигури в семейството – баща, брат, понякога съпруг, са основните**

извършители на актове на насилие в името на честта. Често се споменава и свекървата като насилник, тъй като е преминала през подобни жестокости в своята младост и ги е интернализирала като норма. При ранните принудителни бракове, при които единият или дори двамата партньори са непълнолетни или малолетни, отговорност следва да се търси от родителите и от двете страни.

- **Експертите в проучването разглеждат последиците за жертвата от преживяното насилие в името на честта само в индивидуален план – като намалени социални шансове в живота.** За разлика от домашното насилие, не се прави връзка с въздействието на злоупотреби в името на традицията на обществено ниво – напр. чрез отпадане от пазара на труда на определени социални групи, по-големи разходи за здравеопазване, социални услуги и пр. Това отново **показва културните измерения на феномена и колко е трудна борбата с подобни злоупотреби, когато се мислят само като имащи негативно влияние върху индивида.**
- Същевременно, експертите на терен споделят за трансформационни процеси в самите общности, в които се среща насилие в името на честта. Подобни събития са породени от опит в чужбина или запознаване с друг начин на живот, различен от този, с който индивидът от общността е свикнал. **Именно затова трябва да се работи за представянето на нови модели на поведение в по-затворените и рисковите общности като предпоставка за промяна на нагласите към насилие в името на честта.**

Изводи и препоръки по отношение на работата на експертите със случаи на насилие в името на честта в България

- Опитът на интервюираните експерти със случаи на насилие и злоупотреби, породени от морални, общностни и други подбуди

може да бъде разглеждан на две нива. Тежките случаи, при които има опит за отнемане на човешки живот или осакатяване са минимален брой и се свързват повече с бежанците и то с живота, който са водили преди да дойдат в България. Далеч по-голям е опитът на експертите по отношение на ранните бракове / съжителство, които са част от традицията при някои групи роми.

Може да се очаква увеличаване в броя и тежестта на случаите на насилие в името на честта при увеличаване на броя на мигрантите в България, които произхождат от култури, при които насилието, основано на честта, е норма.

Концентрирането на усилията върху преодоляване на най-разпространената форма на насилие, основано на общностни подбуди у нас – ранните бракове – би постигнало положителен ефект върху живота на най-голям брой хора.

- Начините, по които информацията за насилие достига до експертите, са чрез непосредствен контакт с жертвата и чрез получаване на сигнал. Непосредственият контакт и наблюдение позволяват по-ранна реакция, докато при сигналите водещ е институционалният подход.

Включването на хора от общността като длъжностни лица (здравни медиатори, учители), имащи отношение и с проблемите на насилието в името на честта значително би подпомогнало по-ранното откриване на тези случаи. Така по-лесно ще се спечели доверието и подкрепата на самата общност.

- Интервюираните експерти споделят, че разпознават жертвите на насилие в името на честта чрез три типа индикатори – поведенчески (рязка промяна в държанието, ограничаване или спиране на социалните контакти, мълчаливост и нежелание да се споделя, закъсняване за работа или спиране посещаването на училище); психологически (интровертност, безсъние, кошмари,

страхови неврози, панически атаки); физически травми (често случващи се и неубедително обосновавани).

Доброто познаване на индикаторите за идентифициране на жертвите на насилие позволява изготвянето на въпросници, чек листове и други материали, които биха подпомогнали работата в тази сфера.

- Обособяват се три нива на реакция при тези случаи – вътрешна (в рамките на самата структура), в сътрудничество с неправителствени организации и с държавните институции.

Като проблемни се очертават по-тежките случаи на насилие, тъй като за тях няма достатъчно добри практики, поради минималния им брой и липсата на опит.

Разработването и въвеждането на чек лист за оценка на риска, значително би подпомогнал работата на полицията.

- Действията, чрез които се помага на жертвата включват правна, материална, психологическа и образователна помощ. Често те вървят ръка за ръка и целят комплексно преодоляване на проблема.
- Пречките, с които се сблъскват експертите са процедурни, законодателни и личностни.

Мерки за ограничаването на ранните бракове са съкращаване във времето за реакция в такива случаи и приемането в законодателството на по-високи наказания за извършителите.

Изводи и препоръки по отношение на добри практики и начини на превенция на форми на насилие в името на честта в България

- Превенцията преминава през два ключови фактора – информираност и образование. Информираността трябва да бъде насочена към цялото общество, към институциите и служителите

им ангажирани с тези проблеми, към маргинализираните групи, към родителите, потенциалните жертви и насилници. **Получаването на образование значително ограничава възможностите за ранните принудителни бракове и другите форми на насилие.**

- Работата с извършителите включва промяна в мисленето и ценностите. Това е възможно чрез по-меки форми, включващи образователни елементи и информиране за законодателството и възможните санкции, както и по-твърди форми като изтърпяване на по-тежки наказания.
- Оценките за нивото на подготовката на работещите по такива случаи са различни. Въпреки това, общо е констатирането на **необходимостта от повече обучения, обмяна на опит, изготвяне на помощни материали.**
- Законодателството в България се оценява от интервюираните експерти преобладаващо положително. Критики има, но те са насочени повече към изпълнението на законите, отколкото към тяхното качество. **Основните конкретни предложения за законодателни промени са свързани с по-строгите наказания при ранните бракове и приемането на Истанбулската конвенция за ограничаване на домашното насилие.**